

DE WETENSCHAP DER

VOLKSKUNDE

HOEKSTEENEN ONZER VOLKSKULTUUR DEEL 1

K 2555

HOEKSTENEN ONZER VOLKSKULTUUR

KORTE HANDLEIDINGEN OVER VOLKSKUNDE,
VOORGESCHIEDENIS EN STREEKTALEN

Uitgegeven met steun van het Departement van Opvoeding,
Wetenschap en Cultuurbescherming

EERSTE REEKS: VOLKSKUNDE
DEEL I

AMSTERDAM - UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ „ELSEVIER" - 1941

DE WETENSCHAP DER VOLKSKUNDE

DOOR

JAN DE VRIES

AMSTERDAM - UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ „ELSEVIER" - 1941

INHOUD

I

DE VOLKSKUNDE

HAAR ONTSTAAN EN HAAR GROEI

Volkskunde is, gelijk de naam het ondubbelzinnig aanduidt, de kennis van het volk. Neemt men deze omschrijving in den letterlijken zin, dan moet men zich wel afvragen of een wetenschap, die zich zulk een taak stelt, haar krachten niet verre overschat. Kennis van een volk, dat betekent toch de kennis van al zijn lichamelijke, geestelijke en stoffelijke eigenschappen en levensuitingen, dat omvat dus de biologische bestudering als een bepaald mensentype, een onderzoek naar de wijze waarop het volk in zijn levensonderhoud voorziet, zich in maatschappelijke vormen heeft georganiseerd, een beschrijving van de regels van recht en moraal, waarnaar het leven wil, van de kunst en de wetenschap die het ontwikkeld heeft, niet het laatst van de godsdienstige vormen die zijn verhouding tot de bovennatuurlijke wereld regelen. Dat is niet de inhoud van één enkele wetenschap, maar het is een hele encyclopaedie van studievakken.

Wij moeten dus het begrip „volkskunde" in beperkteren zin nemen. Bij dit woord denken wij in de eerste plaats niet aan een volk in zijn geheel, maar aan een bepaald gedeelte daarvan. Wie het Openlucht-Museum te Arnhem bezocht heeft, moet wel onder den indruk zijn gekomen, dat het in hoofdzaak de boerenbevolking is, wier huisvormen en wier gebruiksvoorwerpen hier verzameld en tentoongesteld zijn. En zo is het doorgaans het geval: men zou in menig opzicht in plaats van „Volkskunde" kunnen zeggen „boerenkunde". Nu zullen wij wel zien, dat deze beperking tegenwoordig

niet meer aanvaard wordt, maar langen tijd was het toch in de praktijk er wel zo mee gesteld, dat de volkskunde voornamelijk de kennis van de plattelandsbevolking was.

Wat is er dan voor bijzonders aan de beschavingsvormen, die op het platteland gevonden worden? Een stukje geschiedenis kan dit verduidelijken. De volkskunde is een kind der romantiek, en wel in het bijzonder van de Duitse romantiek. Men vindt natuurlijk al veel vroeger, in den tijd van het Humanisme en daarna in dien der Verlichting, hier en daar pogingen om een geschiedenis van het volk te schrijven, een volkskarakter te bepalen, belangstelling ook voor klederdrachten en kunstig versierd huisraad, maar de volkskunde als wetenschap in den zin, dien wij daaraan toekennen, ontstaat toch eerst in het begin van de 19de eeuw.

In den Napoleontischen tijd was Duitsland diep vernederd. Herhaaldelijk waren zijn legers verslagen, de Franse keizer had tot de uiterste hoeken van de Duitse staten zijn overwinnende troepen gevoerd, grote landstreken waren afgescheurd en vazalstaten van Frankrijk geworden; wat overschoot was machteloos en moest zich alles laten welgevallen. In dien tijd van benauwdheid zochten de denkende en leidende geesten naar een bron van kracht, waaruit eens in de toekomst de herrijzenis van het zo zwaar beproefde Duitse volk zou komen. Hun blikken richtten zich toen vol hoop en verwachting op het boerenvolk, dat schijnbaar onberoerd door de slagen van het noodlot zijn ploeg door den akker trok en de vruchten van zijn arbeid oogstte, gelijk eeuw na eeuw de voorvaderen dit ook hadden gedaan. Zo lang er boeren zijn, die het land bebouwen, zo lang is een volk niet gans verloren.

Er was meer, dat de aandacht naar het platteland moest leiden. De 18de eeuw had Frankrijk tot een hoogtepunt van politieken, maar vooral ook geestelijken bloei gebracht; zijn taal, zijn beschaving en kunst beheersten bijna geheel Europa. Een zo nationaal voelend vorst als Frederik de Grote ging er prat op vloeiend Frans te kunnen schrijven en voerde zijn briefwisseling met buitenlandse geleerden en kunstenaars in deze hem toch in den grond vreemde taal. Met de

burgerij der steden was het al niet anders gesteld. Wie dus zocht naar de bronnen van nationale vernieuwing moest dieper graven dan de laag der verfranste stadsbevolking, hij moest doorstoten tot in de oerlaag van het Duitse volk, de onbedorven, door vreemde invloeden niet beroerde, trouw aan de vaderlijke zeden hangende bevolking van het platteland.

Velen zijn er in Duitsland geweest, die den weg tot het volk gegaan zijn. Het verlangen naar de bronnen van het volksleven ontmoette halverwege de romantische geestdrift voor het ongewone, het primitief-natuurlijke, in elk geval het on-burgerlijke. Scheen de kunst der 18de eeuw hun een dorre woestijn van verstandelijkheid, in de literaire scheppingen van het volk vonden zij een bloeienden tuin van gevoel en verbeelding. Herder zowel als Brentano en von Arnim verzamelden volksliederen en verlustigden zich aan de onverbloemde uitbeelding van een fris en krachtig gemoedsleven. Maar de man, die aan dit alles een bepaalde richting gaf, doordat hij niet bij het volk een bevrediging van zijn schoonheidsverlangens zocht, maar dit volk in al zijn eigenaardigheden en uitingen wilde leren kennen, die man was Jakob Grimm.

Het is moeilijk om in een geest als dien van Grimm een onderscheid te maken tussen datgene wat romantische of patriottische wortels heeft en dat wat rechtstreeks uit zuiver wetenschappelijke belangstelling voortkomt. Want dit alles sluit bij hem zo gaaf ineen. Als hij sprookjes verzamelt, dan wordt hij diep ontroerd door de simpele schoonheid van deze vertellingen, hij heeft er eerbied voor omdat zij hem de onmiddellijke uitdrukking van de volksziel schijnen te zijn, maar hij wordt niet minder getroffen, doordat hij den nauwen samenhang met de heidense mythen der Germaanse oudheid meent te kunnen vaststellen. Het is de veelzijdige geest, verbonden met een warm hart, van Jakob Grimm zelf, die plotseling aan al die tot nu verwaarloosde volksschatten een kleur en een fonkeling geeft, die hem zijn hele leven onweerstaanbaar geboeid hebben. Hij was het gelukskind van de sage: de aardmannetjes hadden hem een schat in de handen gestopt, die er op het eerste gezicht uitzag als een hoop

dorre bladeren. Anderen hadden ook vóór hem wel eens een dergelijk geschenk gekregen en hadden het achteloos weggegooid. Maar Grimm bewaarde het in zijn trouwe handen en toen hij thuisgekomen was, vond hij louter goud.

Voor hem, den organischen denker, rondden zich al die verschillende volksoverleveringen, die hij verzamelde, langzamerhand tot een groots en gesloten geheel. Dat was wellicht daarvan het gevolg, dat hij met een zeer bepaald gerichte belangstelling dit onderzoek begonnen was en daarom ook slechts enkele gebieden van het volksleven bestudeerde. Hij was van huis uit taalkundige en filoloog en dat is hij zijn ganse leven ook gebleven. Daarom onderzocht hij de volkstaal, de volksliteratuur (sprookje, sage, volkslied), het volksgeloof en het volksrecht. Overal waar hij speurde, vond hij echter steeds weer hetzelfde: de overleveringen, die het volk nu nog bewaart, zijn daarom voor den onderzoeker zo belangrijk, omdat zij de overblijfsels zijn van een ouderen beschavingsvorm, die eeuwen en eeuwen achter ons ligt: de resten van het Oudgermaanse heidendom. Maar dan waren deze dingen ook niet de aanwaaisels uit Oost en West, die het Duitse kultuurleven overstoven hadden; immers zij waren juist de uitdrukking van den echten Germaansen geest, zij waren de scheppingen van de „volksziel”.

Natuurlijk, wij staan daartegenover met heel wat nuchterder blik, dan de romanticus Grimm in het begin van de vorige eeuw. Maar dat is van ondergeschikt belang. Hoofdzaak is, dat er iemand gekomen was, die de diepere betekenis van de volkstraditie had begrepen en daardoor ook aan haar onderzoek een richting gegeven had. Het was immers niet alleen een beetje dwepende vertedering over het onbedorven boerenvolk, maar het was de sleutel waarmede men het oudste verleden van het Duitse volk zou kunnen vinden.

Men leze maar eens de gevoelige woorden, waarmee hij in de inleiding op zijn „Deutsche Mythologie” over deze volksoverleveringen spreekt: „De volkssage moet met kuise handen verzameld en geplukt worden. Wie haar ruw aanpakt, voor hem zullen de bladeren verschrompelen en zal de bijzondere geur verloren gaan. In haar steekt

zulk een rijkdom aan ontplooiing en bloei, dat zij ook in onvolmaakten vorm medegedeeld door haar natuurlijken tooi bevredigt, maar door vreemde bijmengsels slechts verstoord en ontluisterd wordt. Wie er aan zou durven toevoegen, zou, om zich niet te verraden, in de onschuld der volkspoëzie ingewijd moeten zijn, gelijk hij die een nieuw woord zou willen verzinnen in alle geheimen der taal. Aan kleur en inhoud der mythen heeft men vaak zonder enige piëteit geweld aangedaan: men meende de volkssage te overtreffen en is toch altijd ver bij haar ten achter gebleven: zelfs daar waar zij slechts uit fragmenten bestaat, mag men haar niet tot een geheel trachten aan te vullen, want zulk een toevoeging staat haar als een nieuwe kalklaag op een oude ruïne, en met een paar trekken kan reeds haar bekoring uitgewist zijn."

Terwijl de geleerden uit de nieuw opgedolven schatten een beeld van het verste verleden trachtten te ontwerpen, putten talrijke kunstenaars met volle handen daaruit de stof voor hun eigen werken: hoeveel dichters der Romantiek hebben balladen geschreven, hoeveel literair-bewerkte sprookjes zijn er verschenen. En bovenal, men leerde nu kennen de allereigenste kultuur van het volk, waarin het nationale wezen veiliger besloten lag dan bij de stedelijke burgerij of de hogere standen.

De volkskunde was toenmaals een van die ideeën, waarvan men zegt dat zij in de lucht hangen. Verwonderlijk snel breidde zich de belangstelling voor die volksoverleveringen uit, naar Frankrijk en Engeland, waar zij meer tot betrekkelijk kleine groepen van intellectuelen beperkt bleef, maar ook naar de Skandinaafsche en de Slavische volkeren, waar de belangstelling veel algemener was. Merkwaardigerwijze was er in ons land maar weinig weerklank: Grimm beklaagde er zich over, dat hij uit Nederland maar geen optekeningen van sprookjes kon loskrijgen; het enige dat men zond waren gedrukte volksboekjes. Hoffmann von Fallersleben, de geestdriftige verzamelaar van volksliederen en Middelnederlandse letterkunde, stuitte in ons land op een typisch wanbegrip van wat hij wenste te doen: een geleerde kon zich toch waarlijk wel met ernstiger

zaken bezighouden, meende een deftige, Utrechtse hoogleraar, dien hij op zijn reis door ons land bezocht. Onze Nederlandse volkssagen werden door den Duitser Wolf verzameld en uitgegeven.

Maar buiten onze grenzen was er op dit gebied een rijke en vruchtbare werkzaamheid ontstaan. Talrijke nieuw opgerichte tijdschriften publiceerden het materiaal, dat hun door belangstellende lezers toegezonden werd. Het terrein breidde zich ook voortdurend uit. Waren het aanvankelijk vooral de volksliteratuur en het bijgeloof, waarop de aandacht van het publiek gevallen was, er kwam nog velerlei meer uit het boerenleven bij: de boerenhoeve in haar van streek tot streek wisselende vormen, de gebruiksvoorwerpen, voortbrengselen van huisvlijt, die zich kenmerkten door een gezonden smaak in het aanbrengen der ornamenten en het kiezen der kleuren, de klederdrachten, zonderling-wanstaltig hier, sober en smaakvol elders, maar zich overal van de steedse mode onderscheidend. Het terrein was haast niet meer te overzien; de volkskunde omvatte alle levensuitingen van het volk.

In het begin behoefde men zich het hoofd niet te breken over de vraag, wat deze nieuwe wetenschap nu eigenlijk wilde. Zij verzamelde materiaal en dit vloeide in onvermoeden rijkdom toe. Wat meer zegt, de wetenschap kon daarvan dadelijk een dankbaar gebruik maken: het eenvoudige volk op het platteland bewaarde immers nog altijd de verbleekte herinneringen aan een beschaving, waarvan de oudste geschreven bronnen nauwelijks iets wisten te vertellen. De heidense Goden onzer voorouders kennen wij bij name, vooral omdat zij voor een deel in de woorden voor de dagen der week zijn blijven voortleven. Maar hun verering dan en de mythen, die van hen werden verhaald? Geen spoor was daarvan bewaard gebleven in geschriften, die toenmaals op het perkament waren gesteld. Totdat de Romantiek ons leerde, dat wij in de tegenwoordige volksgebruiken en in de sprookjes, die nu nog verteld worden, konden vinden wat wij in de oude bronnen vergeefs gezocht hadden.

Maar de volkskunde werd nog niet een wetenschap, doordat andere vakken daaruit ten eigen behoeve belangrijk materiaal konden

putten. Bovendien: men ging langzamerhand met groter kritiek de opvattingen van Grimm en zijn tijdgenoten beschouwen. Zelfs Grimm had op het eind van zijn leven den twijfel voelen opkomen. Waren die sprookjes wel de resten van Germaanse mythen, wanneer wij ze toch ook vinden bij de Slavische volkeren en zelfs in de oude literatuur van Voor-Indië? Mocht men dit nog willen verklaren door van Indo-germaanse mythen te spreken, ook dit werd onwaarschijnlijk, sedert men gelijksoortige verhalen bij de „primitieve" volkeren der andere werelddelen gevonden had.

De weerslag kwam dan ook al spoedig en, zoals dat gewoonlijk gaat: men sloeg naar een ander uiterste door. Wanneer men bij de Bantoe's en de Indianen dezelfde geloofsvoorstellingen, dezelfde toverpraktijken, dezelfde gebruiken en dezelfde verhalen aantrof, dan werd daardoor aangetoond, dat de kultuur van het boerenvolk niet een overblijfsel kon zijn van de beschaving der oude Germanen, maar dat zij niets anders was dan „primitief". Wanneer men dus de volksoverleveringen, die nu nog bij de beschaafde volkeren gevonden worden, wil „verklaren", dan dient men ze te vergelijken met de beschavingsvormen die bij de „wilden" aangetroffen werden. De omvangrijke werken van James Frazer tonen den rijkdom van het materiaal, dat men op deze wijze kan bijeenbrengen, maar tevens de onverteerbare kost, die daardoor den lezer voorgezet wordt. Het blijkt over het algemeen een materiaal, dat meer geschikt is tot „illustratie" dan tot „verklaring" der moderne volksoverleveringen in Europa.

Op een belangrijk punt maakte men trouwens ook een vergissing, die voor het volkskundige onderzoek noodlottig dreigde te worden. Het is mogelijk dat naar den vorm een volksgebruik in Europa zeer veel overeenstemming vertoont met een „primitief" gebruik, daarmede is nog geenszins bewezen, dat zij naar den inhoud aan elkander gelijkgesteld mogen worden. De overleveringen van een volk zijn niet een mozaïek, samengesteld uit een aantal steentjes, die ieder op zichzelf voor de gehele wereld geldig zijn, zodat men uit deze zelfde elementen door andere keus en rangschikking elders weer een andere kultuur zou kunnen samenstellen. Het is er eerder zo mede gesteld,

dat elke beschaving de weerspiegeling is van den geest van een volk en dat juist deze door zijn eigen scheppingsdrang de vormen doet ontstaan, waarin hij zich openbaren kan. Deze vormen zijn uit den aard der zaak beperkt in aantal, en kunnen dus elders op analoge wijze ontstaan. Het is daarom volstrekt niet belangrijk, dien vorm als zodanig te bestuderen, maar juist wel als kultuurverschijnsel; hij moet dus gezien worden als lid van een organisch geheel, dat wij de beschaving van een bepaald volk noemen. Als twee hetzelfde doen, is het daarom nog niet hetzelfde, of juister, omdat twee verschillende persoonlijkheden dit verrichten, wordt het daardoor ook wezenlijk verschillend. Met volken gaat het niet anders. Eenzelfde volksgebruik vindt men zowel in Duitsland als in Frankrijk; de wijze waarop het uitgevoerd wordt en de geest waarmede het vervuld is, kunnen daarom nog wel volkomen verschillend zijn.

Dreigde de volkskunde op deze wijze geheel in het vaarwater der volkenkunde te komen, er was nog een ander gevaar, dat bezworen moest worden. Men had zich met geestdrift geworpen op het onderzoek der volksoverleveringen, maar men had geen duidelijke voorstelling van het doel, dat men zich daarbij voor ogen stelde. Er was eigenlijk niet anders dan weetgierigheid, nu zulk een uitgestrekt gebied van volkskultuur, dat men tot nu toe achteloos voorbijgegaan was, plotseling de aandacht getrokken had. Natuurlijk was alles belangwekkend, wat men daar opmerkte. Wanneer de stedeling zich in een boerenomgeving verplaatst ziet, dan is er reden genoeg voor hem om zich te verbazen. Het begint al met den eigenaardigen vorm van het boerenhuis; als hij daar binnen getreden is, dan treffen hem de vorm van het huisraad, maar ook de versieringsmotieven en de kleuren die het tooien; het huiselijk leven is naar vaste vormen geregeld, er worden bepaalde feesten gevierd, ieder met zijn eigen ceremonieel. De landelijke muziekinstrumenten verschillen van die der steden, er klinken andere melodieën op andere teksten. De mensen gaan op eigenaardige wijze gekleed. Bij ongeval of ziekte hebben zij hun huismiddeltjes voor en aleer zij er aan denken den dokter te halen. Zij hebben hun eigen inzichten

over het weer en de vooruitzichten van den oogst en steken vol oude zegswijzen, waarin de ervaring der vaderen neergelegd is.

Reden tot verwondering is er genoeg en wie gekomen is met de bedoeling alles op te tekenen wat hem merkwaardig voorkomt, kan schriften vol schrijven. Maar als hij dan weer thuisgekomen is en zijn notities wil gaan uitwerken, dan moet hij duizendkunstenaar zijn, als het hem gelukken zal, zich over al deze verschillende zaken een oordeel te vormen. Men kan gemakkelijk een foto van een boerenhuis maken en zelfs een plattegrondstekening van de indeling voor woonruimte, bergplaats en stalling, maar men moet architect zijn om de structuur van het hele bouwwerk te kunnen beoordelen. Een geoefend muzikaal gehoor kan er in slagen de gehoorde melodieën op te schrijven, maar het is een musicoloog, die de daarin gebruikte toonaarden historisch zal moeten verklaren. Voor elk der hierboven genoemde verschijnselen in het boerenleven is een deskundige nodig, die de vereiste vakkennis bezit.

Wanneer men nu deze verschijnselen der volkskultuur plaatst naast die in de hogere, intellectuele lagen der samenleving, dan ziet men dat zij in zekeren zin met elkander parallel lopen. Daar nu de hogere beschavingsvormen, zowel om hun algemene betekenis als om hun grotere waarde de volle belangstelling der onderzoekers wekken, heeft men minder aandacht voor die van het eigenlijke volk, omdat zij zo veel eenvoudiger en onontwikkelder zijn. Het is volkomen begrijpelijk. Wie in staat is om de fraaigesneden altaarstukken uit den tijd der Renaissance te bestuderen, voelt er niet veel voor om de versierings-motieven op mangelplanken en schapraaien te bekijken. Wie het proza van Hooft of Potgieter kan ontleden, wijdt aan het sprookje niet meer dan verloren ogenblikken.

Het gevolg hiervan is, dat de architect den bouw der boerenhoeve tot zijn terrein zal rekenen, dat de beoefenaar der letterkunde zich wel over sprookje, sage en volkslied ontfermen zal, dat een godsdiensthistoricus het volksgeloof onder zijn hoede zal willen nemen, de rechtskundige belangstelling zal hebben voor het volksrecht. De volkskunde heeft dan geen aanspraak op een eigen zelfstandig be-

staan, want alles wat zij binnen haar gezichtskring zou willen trekken, blijkt stuk voor stuk bij andere wetenschappen te behoren. Waar is dan toch de band, die al deze afzonderlijke gebieden tot een enkel geheel samenbundelt?

Allereerst moet men vaststellen, dat wij hier te doen hebben met kultuurverschijnselen van een bepaalde orde. Zij vormen samen het materiaal, waaruit men een beschavingsgeschiedenis van het volk zou kunnen opbouwen. Maar het zou een beschavingsgeschiedenis zijn, die zeer belangrijk zou afwijken van wat wij daaronder gewoonlijk verstaan. Immers terwijl deze gewoonlijk de toppunten van het kultuurleven behandelt, zou deze het volk in zijn brede lagen trachten te beschrijven. Het is echter duidelijk, dat deze toch weer niet geheel los van elkander staan; wij moeten dus de verhouding tussen beide trachten te bepalen. Nu lijkt het heel gemakkelijk, ze als hogere en lagere kultuurvormen naast elkander te plaatsen. Maar dit kan den folklorist niet bevredigen, omdat hij dan het voorwerp van zijn studie als iets minderwaardigs ten opzichte van de kultuur der maatschappelijke bovenlaag zou moeten erkennen. Het is voor hem van geen betekenis, dat de vormen der volkskultuur eenvoudiger zijn dan die hogere, maar wel dat zij anders zijn en juist door dat andere hun eigen waarde bezitten. Hij bestudeert de volkskultuur omdat zij, naar zijn mening, beter en doeltreffender dan de kultuur der ontwikkelde bevolkingsgroepen, inzicht geeft in de eigenaardigheden van de geestelijke sfeer, waarin het volk zelf leeft.

Wat ons het meeste treft bij een vergelijking van beide beschavingsvormen is de verschillende plaats, die het individu in het kultuurproces inneemt. In de uitingen der hogere kultuur is het de enkele mens, die scheppend werkzaam is en zich dan ook door zijn geestelijke gesteldheid van de anderen onderscheidt, in zijn eigen oog zich boven hen verheft. Geheel anders is dit in de volkskultuur. Deze is de uitdrukkingsvorm van een gehele gemeenschap, die zichzelf daarin weerspiegeld weet. Vroeger drukte men dat uit door het romantische begrip der scheppende volksziel: het volk had juist als gemeenschap deze vormen der kultuur tot stand gebracht. Nu is het

bij enig nadenken duidelijk, dat een volkslied niet tegelijkertijd op de lippen van een heel dorp ontstaan kan: er moet toch weer een begaafd individu zijn, dat in staat is de gedachte te vormen en de woorden te schikken. Niet ieder dorpeling heeft kunstzin genoeg om een fraai stuk houtsnijwerk te leveren; wij weten dan ook van elders, dat goede handwerkslieden van heinde en ver gehaald worden om het interieur van een boerenwoning te versieren. Waar nog sprookjes verteld worden, geschiedt dit door bepaalde mensen, die — om het moderne woord te gebruiken — goede voordrachtkunstenaars zijn.

Als wij de tegenstelling maken tussen de gemeenschapskunst en de individueel hogere kunst, dan moeten wij het onderscheid duidelijk trachten aan te geven. Wij spreken niet van gemeenschapskunst, omdat de gemeenschap die zou scheppen, maar omdat zij voor haar bestemd is en door haar aanvaard wordt. Wij zijn hier aan de tegenpool van de „allerindividueelste expressie der allerindividueelste emotie"; wij kunnen juist in goede Nederlandse woorden zeggen: zij is de voor een gemeenschap bedoelde uiting van een door de hele gemeenschap gedeelde schoonheidsontroering. Ook in de volkskultuur schept de mens uit kracht van zijn eigen hem aangeboren gaven; maar de gemeenschap oordeelt over zijn schepping: wordt zij verworpen dan gaat zij met den maker ten onder, wordt zij aanvaard, dan wordt zij van geslacht tot geslacht verder gedragen.

De volkskultuur op een bepaald ogenblik is dus de som der door de volksgemeenschap aanvaarde voortbrengselen van een aantal scheppende individuen. Zij aanvaardt wat met haar eigen aard overeenstemt, zij geeft dus aan die kultuur haar normen. Dat betekent daarom nog geenszins, dat zij zich hermetisch van andere kulturen afsluit; integendeel ook de volksmens is mens genoeg om het nieuwe te begeren, het hogere te bewonderen, het andere te willen navolgen. In een volk zijn de kulturele verhoudingen dan ook wel zeer ongezond geworden, als er niet een voortdurende wisselwerking is tussen de volksgroepen en de hogere lagen, als dus de laatsten zich niet verfrissen door het contact met het volk, als de eersten zich niet verrijken en veredelen door den invloed van meer ontwikkelde kultuur-

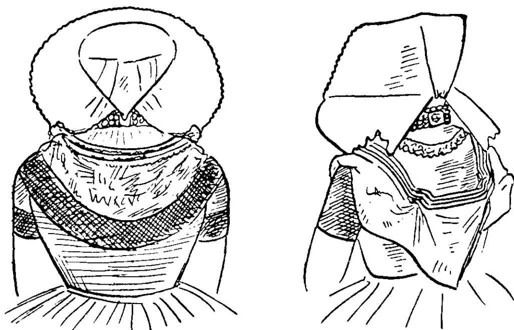
vormen. Als dat het geval is, sterft de volkskultuur door verstarring en verarming en wordt de bovenkultuur ijl en weelderig als een exotische plant.

Men kan die wisselwerking op allerlei gebieden gemakkelijk vaststellen. De klederdrachten, die menigmaal onze bewondering wekken kunnen, zijn voor het grootste deel de in volksen geest gewijzigde mode onzer grootouders. De oude Walcherse boer droeg tot voor kort nog den hogen hoed evenals de aapjeskoetsier in de steden; in den tijd onzer grootouders wandelde de onderwijzer met zijn klas, getooid met ditzelfde, nu haast lachwekkende kledingstuk.

Natuurlijk droeg die boer dat hoofddeksel ook nog maar betrekkelijk kort en wij zullen ons daarmee een zeventiende-eeuwse Zoutelander niet moeten voorstellen. Het blijkt dus, dat de volksdrachten al evenzeer met de mode meegaan, als dat met de steedse kleding het geval is. Men kan dat telkens weer vaststellen. Dr. Van Thienen, die in het boek „Volk van Nederland" dit nader onderzocht heeft, zegt daarover: „De Volendamse vrouwenmuts — internationaal wel het meest bekende stuk, dat overal min of meer beschouwd wordt als *het* embleem van de Nederlandse klederdracht en van Holland zelf — die Volendamse kap b.v. zag er een goede honderd jaar geleden volmaakt anders uit. Toen was deze nl. voorzien van een gesteven strook kant, die hoog boven het voorhoofd als een luifel het gezicht beschutte. En die beide karakteristieke punten waren ongeveer bij de oren in niet meer dan embryonalen vorm aanwezig."

Ieder kent de niet alleen eigenaardige, maar ook bijzonder mooie dracht der Zuidbevelandse vrouwen. Daarvan trekt wel het meest de muts de aandacht. Over het haar wordt het gouden oorijzer gedragen, dat aan de uiteinden voorzien is van vierkante bladen. Die metalen haarband vertoont in andere streken van ons land weer andere vormen, maar is een vast element der vrouwendracht onzer kustbevolking, waarvan de geschiedenis op zichzelf reeds uitermate belangwekkend is. Dat laten wij echter nu maar rusten, omdat wij hier alleen over Zuid-Beveland willen spreken. Over het oorijzer nu komt allereerst een nauw aan het hoofd sluitend mutsje, terwijl de

Katholieke vrouwen daaroverheen nog een tweede muts van lichtblauwe kleur dragen. Eindelijk komt dan de vlindervormige kap, die zorgvuldig in den vorm gespeld, eveneens met spelden om de ondermuts vastgezet wordt. Alweer toont zich hier een verschil van geloof in den vorm der kap. De Protestantse vrouwen hebben aan de achterzijde een platten, ongeveer driehoekigen bol met benedenwaarts gerichten punt; vandaar uit welft zich de kap gelijkmatig zijwaarts en

Protestantsche en Katholieke dracht op Zuid-Beveland

naar voren. Bij de Katholieke vrouwen heeft de kap van voren gezien meer den vorm van een trapezium, terwijl de beide zijkanten aan weerszijden van het gelaat geleidelijk benedenwaarts uitwijken. Maar ook hieromtrent merkt dr. Van Thienen op, dat de tegenwoordige vorm eerst op het eind der 19de eeuw ontstaan is; vroeger had de bovenmuts niet de wijd uitstaande kanten vleugels van nu en herinnerde zij daardoor veel sterker aan de Hollandse burgerdracht van de 17de eeuw. Want ook deze kende de onder- en de overmuts. De eerste sloot strak om het hoofd en was voorzien van een „hoofdijsertgen", de tweede werd daaroverheen gespeld. Deze stond ter weerszijden van het voorhoofd eveneens boogvormig uit en werd

daarom vleugel- of hoornmuts genoemd; door het steeds verder uitplooien van deze slippen ontstond, zoals wij reeds opmerkten, eerst op het eind der vorige eeuw, de Zuidbevelandse kap, die wij zo geneigd zijn als een voorbeeld van eeuwenoude boerse klederdracht te beschouwen.

Met deze kleine uitweiding hebben wij willen aantonen, dat de plattelandskultuur volstrekt niet door waterdichte schotten van de hogere steedse beschaving afgesloten is. Wat men op het gebied der klederdracht zo gemakkelijk kan aantonen, omdat afbeeldingen uit vroeger tijden een vergelijking tussen verschillende vormen mogelijk maken, dat kan men telkens weer vaststellen. Wie eenzijdig het oog richt op de afhankelijkheid der volkskultuur ten opzichte van die der hogere beschavingsvormen, kan zelfs tot de overtuiging komen, dat de kultuur onzer boerenbevolking niet anders is dan „omlaaggezonken stadsbeschaving".

Men zou echter verkeerd doen, daarmede het probleem der Volkskultuur opgelost te achten. Men komt er zelfs niet, als men ter aanvulling nog toevoegt, dat de grondslag van de volksbeschaving gevormd wordt door een „primitieve gemeenschapskultuur". Want wat in werkelijkheid een volkomen sluitende, organische kultuurvorm is, rukt men aldus in twee heterogene delen uiteen, waarvan het ene reeds door zijn naam op één lijn gesteld wordt met de beschavingsvormen der „primitieve" volkeren, terwijl de andere als een aflegger van een andere en hoger ontwikkelde kultuur beschouwd wordt.

Met een dergelijke voorstelling blijft men aan den ingang van het portaal staan. Eigenlijk is dit niet meer dan een voorlopige scheiding der elementen, die men in de verschijnselen der volkskultuur telkens weer meent op te merken. Er is veel dat van de bovenlaag af tot in het volk is doorgedrongen, maar er is daarnaast toch ook veel, dat uit den volksgeest zelf schijnt geboren te zijn. Het getuigt van een goede methode deze dingen te scheiden, maar men zou zich vergissen, als men meende dat deze scheiding alleen voldoende zou zijn om ons inzicht te geven in het wezen der volkskultuur.

Men neme als voorbeeld de gebruiken van ons Sint-Nikolaasfeest.

De naam zegt het reeds, wij hebben hier te doen met een Katholieken Heilige en de vorm, waarin dit feest zich nu vertoont, kan dus niet ouder zijn dan de Middeleeuwen, kan zelfs niet ouder zijn dan de tijd, waarin de Nikolaas-verering in West-Europa algemeen werd. Een heilige evenwel, die te paard over de daken rijdt, vergezeld is van een zwarten knecht en zijn gaven in een schoen laat glijden, dat is een voorstelling, die bezwaarlijk alleen Christelijk kan zijn. De legende van den Heiligen Nikolaas geeft daarvoor dan ook geen enkele verklaring. Daarom heeft men gemeend, dat wij hier hetzelfde verschijnsel hadden, dat men ook elders heeft kunnen aantonen: de heilige is eigenlijk niet anders dan een in kerkelijke vormen geklede heidense godheid. Zoekt men nu voor deze gestalte, die uitsluitend op Germaans gebied voorkomt, het prototype, dan ligt het voor de hand aan den op een paard door het luchtruim rijdenden Wodan te denken. Daarmede is dus de figuur van St. Nikolaas herleid tot een oorspronkelijk heidense voorstelling, die in den Christelijken tijd lichtelijk geretoucheerd is.

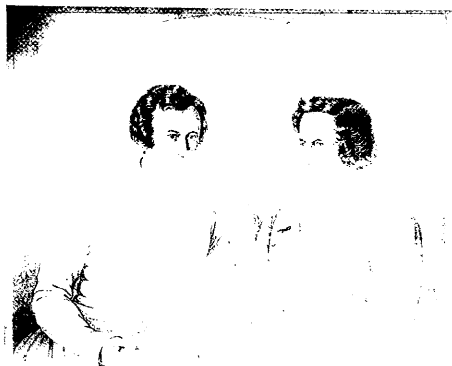
Wil dit nu zeggen, dat wij ons Wodan mogen voorstellen als den kindervriend, die zijn gaven door den schoorsteen omlaag liet dalen? Alles wat wij van dezen Germaansen god weten, verzet zich daartegen; nergens vinden wij enige aanwijzing, dat Wodan ooit zulk een vriendelijke rol zou hebben gespeeld. Maar ontneemt men aan St. Nikolaas juist deze functie, ontdoet men hem verder van zijn zwarten begeleider, van den rammelenden ketting en de straffende gard, dan blijft er eigenlijk niet anders over dan een eerwaardige grijsaard op een paard, dat het luchtruim doorschrijden kan. En daaruit kan zelfs de ongebreideldste verbeelding niet onzen Sint Nikolaas laten ontstaan.

Zien wij daarom verder, of er geen overeenkomstige volksgebruiken te vinden zijn, die ons beter ter verklaring dienen kunnen. Wij behoeven daartoe niet eens buiten ons land te gaan, want de „Sunderklazen" van Ameland zijn reeds merkwaardig genoeg. Daar trekken op dien dag een aantal jonge mannen in allerlei wonderlijke vermommingen door de dorpsstraat, om in het donker van den

winteravond een angstaanjagend misbaar te maken. Zij zijn zo uitgedost, dat zij volkomen onherkenbaar zijn en zij passen er ook wel voor op, dat zij zich niet door hun stem verraden. Zij blazen op buffelhoorns en slaan daarbij met knuppels, die vaak met bloemen of papieren knipsels versierd zijn. In „Volk van Nederland" vertelt onze bekende folklorist Van der Ven daarover nog het volgende: „ook thans nog gedragen de verklede Sinterklazen zich op Ameland als baarlijke duivels en heersers van den openbaren weg, die het vooral gemunt hebben op de jongemeisjes. Geen vrouw zal zich dan ook op straat wagen in het schemerdonker, wanneer plotseling als een wervelwind de baanvegers, weggedoken in lange witte kleden, de straat oprennen om de jeugd en het vrouwvolk weg te bezemen. Op de vraag, wat er met de vrouw zou gebeuren, die den euvelen moed bezat om zich op straat te laten zien, kreeg hij ten antwoord: „dan wud se 't dorp ut kneppeld en komt to lande in 't jarregat" (met knuppels wordt zij het dorp uitgeranseld en op de mesthoop gesmeten). Dat is geen blote bedreiging, want het is nog maar een paar jaar geleden, dat de baanvegers een paar jonge meisjes met knuppels van de straat hebben weggeslagen, terwijl zij een al te drieste vrouw de kleren van het lichaam trokken."

Er is waarlijk, behalve in den naam, geen enkele overeenstemming tussen deze demonische gestalten van het Amelandse volksgebruik en den minzamen bisschop van Myra. Hier kan zelfs Wodan geen hulp bieden. Wij moeten wel besluiten: òf de beide Sinterklaas-voorstellingen hebben niets met elkaar te maken, òf de verklaring voor beide ligt in een andere sfeer, dan wij tot nu toe hebben vastgesteld. Eén ding echter is zeker: de Amelander Sunderklazen zien er echter en volkser uit dan de opgetuigde bisschopfiguren van „Bijenkorf" of „Vroom en Dreesmann". En wat belangrijker is, zij hebben wel degelijk overeenkonst met soortgelijke gebruiken, die elders voorkomen en daar zelfs in vormen, die de oorspronkelijke betekenis duidelijker doen uitkomen.

Nemen wij als voorbeeld de „Perchten" in het Beierse en Oostenrijkse Alpengebied, dan zien wij ook hier optochten van gemaskerde

De gebroeders Grimm
Links Wilhelm, rechts Jacob

das Brüderchen und das Schwesterchen

vid. Hänsel u. (mündlich) Gretchen

cf. Perrault petit Poucet

Es war einmal ein armer Holzhacker, der wohnte vor einem großen Wald. Obgleich er sich sehr jämmerlich, daß er kaum seine Frau, und seine zwei Kinder ernähren konnte. Einsmals hatte er auch kein Brod mehr und war in großer Angst, da sprach seine Frau Abends im Bette zu ihm: nimm die beiden Kinder morgen früh und führ sie in den großen Wald, gib ihnen das noch übrige Brod, und mach' ihnen ein großes Feuer an und darnach geh weg und laß sie allein. Der Mann wollte lang nicht, aber die Frau ließ ihm keine Ruh, bis er endlich einwilligte.

Aber die Kinder hatten alles gehört, was die Mutter gesagt hatte, da fing das Schwesterchen an gar sehr zu weinen, das Brüderchen sagte ihm es sollt still seyn und tröstete es. Dann stand er leis auf und ging hinaus vor die Thüre, da war Mondschein und die weißen Kiesel-steine glänzten vor dem Haus. Der Knabe las sie sorgfältig auf und füllte sein Rocktäschlein damit, soviel er nur hinein bringen konnte. Darauf ging er wieder zu seinem Schwesterchen ins Bett, und schlief ein.

Des Morgens früh, eh die Sonne aufgegangen war, kam der Vater und die Mutter und weckten die Kinder auf, damit sie in den großen Wald sollten. Sie gaben jedem ein Stücklein Brod, da nahm das

Bladzijde uit het Ölenberger handschrift van de Sprookjes der gebroeders Grimm

gestalten, die met kettinggerammel en zweepgeknal, met bellen en schreeuwen een schrikaanjagend lawaai maken. De dag, waarop zij dit misbaar maken, is 6 Januari, dus aan het einde van den Germaansen Joeltijd. De Perchten hebben stokken en bezems in de hand, waarmede zij iedereen die zij tegenkomen, slaan; soms wordt de onvoorzichtige, dien zij ontmoeten, zwart gemaakt, of met water natgespoten. Wij horen eindelijk ook, dat zij geschenken ontvangen, soms ook zelf uitdelen.

De overeenkomst met het Amelander gebruik is zo groot, dat wij ze beide mogen beschouwen als verschillende vormen van een over het ganse Germaanse gebied verspreid gebruik. De zin daarvan is duidelijk genoeg. Zowel de tijd van het jaar — na de winterzonnewende — als het gebruik de voorbijgangers te slaan, wijzen op een handeling, die ten doel heeft de vruchtbaarheid van het nu weer op nieuw aangebroken jaar te bevorderen.

In allerlei vormen kennen wij den slag met de levensroede, in oorsprong een pas ontbotte tak, die een symbool is van de groeikracht der lente en die daardoor aan mens en dier, die er mede in aanraking komen, diezelfde groeikracht overdragen kan. De vermomming is een middel om aan te geven, dat de aldus uitgedoste mensen in de rol van demonen optreden, of dat zij naar primitieve opvatting op dat ogenblik die demonen zelf zijn. Wij weten nu verder, dat bovennatuurlijke wezens, die in den Joeltijd op aarde rondgaan en tevens vruchtbaarheid kunnen schenken, eigenlijk de geesten der afgestorvenen zijn; wij hebben dus langzamerhand als ondergrond van het Sint-Nikolaasgebruik een veel ouder, en stellig tot in den heidensen tijd terugreikend dodenritueel herkend, dat ten nauwste met andere gebruiken van den Joeltijd verbonden is en dat uitdrukking gaf aan den wens, dat het jaar, na het bereiken van zijn diepsten winterstand, zich zou ontplooien tot een tijdperk van rijken groei en bloei.

De ketting en de gard van St. Nikolaas zijn dus nog de laatste herinnering aan zijn demonisch verleden; Zwarte Piet is een dier oude schrikgestalten, die den Heilige — men zou haast zeggen als

zijn kwaad geweten — zijn blijven vergezellen. Maar van de oude magische betekenis is niets meer bewaard gebleven; de demonische figuur is nu een beeld van verlichte opvoedkunde geworden, die de kinderen — al zijn het dan ook maar de allerkleinsten — in het betrachten der deugd wil sterken. En die aan de ouderen de gelegenheid geeft om elkander met scherts en geschenk op te vrolijken.

Hier blijkt duidelijk het verschil van vorm en inhoud, waarmede men in de volkskunde — zooals trouwens bij alle kultuurverschijnselen — rekening houden moet. Wat eenmaal tot vorm geworden is, verandert niet zo licht en blijft bestaan, ook al is het niet anders meer dan vorm. Maar zulk een vorm kan telkens weer met een nieuwen inhoud gevuld worden en daardoor een nieuwe functie in het leven der gemeenschap verkrijgen. Zo kan een nieuw geslacht van de voorouders vormen overnemen, ook al beantwoorden deze naar hun oorspronkelijke bestemming niet meer aan de behoeften van zijn eigen tijd. Zo konden — om een voorbeeld te noemen — heidense gebruiken in zwang blijven, ook nadat het daaraan ten grond liggende geloof al lang door het Christendom verdrongen was.

Het voorbeeld van het Sint-Nikolaas-feest heeft ons geleerd, dat in een dergelijk volksgebruik verschillende ontwikkelingslagen over en door elkander heen kunnen liggen. Gezien van het standpunt van ons volk kan men dus zeggen, dat er een heidense grondslag is, die uit de godsdienstige behoeften van het Germaanse volk zelf ontstaan is, en dat in later tijd van buiten af allerlei nieuwe voorstellingen zich daarover heen gelegd hebben. Deze laatste vormen dus het „omlaaggezonken kultuurbezit", dat zich met het „primitief gegevene" tot een geheel verenigd heeft. Want juist omdat het hier beschavingsverschijnselen betreft, ontstond op deze manier niet een vermenging van heterogene elementen, maar zijn zij tot een organisch samenhangend geheel vergroeid.

De onderzoeker, die zijn oog gericht houdt op het historische wordingsproces, is geneigd om de meeste aandacht te wijden aan de vormen en hunne veranderingen. Hij loopt gevaar, dat hem aldus het leven zelf ontglipt. Want wij zagen het, die vormen kunnen op

zichzelf een dode materie zijn; zij zijn als het ware het huisje van een slak, dat na den dood van het dier bewaard blijft en nu een anderen bewoner dienen kan.

Maar dat andere dan, zal men vragen: die inhoud welke wel voortdurend veranderen kan, maar toch steeds levend blijft? Wij staan nu voor een vraag van principiële betekenis en van het antwoord daarop hangt af, op welke wijze wij de volkskunde, zowel in haar maatschappelijke functie als in haar wetenschappelijke waarde, zullen moeten beschouwen.

Zolang men de folkloristische verschijnselen alleen beziet met het oog van den kultuurhistoricus, dringt men niet tot den werkelijken grond der dingen door. Dan blijft inderdaad ons voortdurend de vraag beangstigen: is de volkskunde wel een vak sui generis, of is het eigenlijk toch niet meer dan een vergaarbak voor den afval van andere wetenschappen? Dan is de studie dezer verschijnselen alleen in zover van enig belang, als zij materiaal bevatten dat ons ten aanzien van de hogere kultuur ontbreekt. Daarmede wordt echter juist die volkskultuur als geheel verwaarloosd, omdat men het sprookje alleen voor de literatuurgeschiedenis, de mangelplank alleen voor de kunstnijverheid, de volksmelodieën voor de muziekgeschiedenis belangrijk zal achten. Het moderne volksgebruik kan een onontbeerlijk hulpmiddel zijn voor de kennis van het heidense ritueel, maar niemand zal toch kunnen billijken, dat men den tegenwoordigen vorm van het Kerstfeest alleen daarom een onderzoek waard zou achten, omdat wij daaruit iets te weten kunnen komen over de godsdienstige gebruiken van het heidense Joelfeest.

Men moet echter ook hier bedenken, dat er geen wetenschappelijke synthese mogelijk is, wanneer er niet eerst een analyse aan voorafgegaan is. Wij kunnen geen inzicht krijgen in het wezen der tegenwoordige volkskultuur, als wij niet eerst haar historischen opbouw hebben leren verstaan. Wij zullen daarom eerst behandelen, hoe wij het materiaal, dat wij voor dit onderzoek nodig hebben, kunnen bijeenbrengen, en volgens welke methoden dit bestudeerd moet worden.

II

OVER DE VERZAMELING VAN HET MATERIAAL

Onweerstaanbaar werden in het tijdperk der Romantiek de geesten tot het bestuderen van het volksleven aangetrokken. De gebroeders Grimm waren een voorbeeld, dat in en buiten hun eigen land tot veelvoudige navolging wekte, maar hun arbeid had niet zulk een invloed kunnen uitoefenen, als niet overal de tijd daartoe rijp geweest was. Zij waren immers zelfs niet de eersten, die tot het volk gegaan waren, om daar de sprookjes en liederen op te vangen en neer te schrijven, maar zij waren door hun ijver, door hun omvattende kennis en door hun organisatietalent zeker degenen, die dit onderzoek met het grootste succes uitvoerden.

In alle landen ontwaakte de belangstelling voor de volksoverleveringen. Van Noorwegen tot Italië, van Frankrijk tot Rusland waren vele geestdriftige mannen bezig om dezen zo lang veronachtzaamden oogst binnen te halen. Overal werden tijdschriften opgericht, wier taak het was in bredere lagen van het volk belangstelling voor deze onderzoekingen te wekken; daarin werd medegedeeld wat reeds verzameld was, werden vragen gesteld over al datgene wat men weten wilde, werden inlichtingen gegeven aan de velen, die naar de betekenis van een volksgebruik of een bijgelovige voorstelling vroegen. Het terrein was zo uitgebreid en vooral zo ondoorvorst, dat men jaren lang daarop kon grasduinen, voor men het gevoel kreeg, de rijkdommen uit te putten.

Maar dit ogenblik brak ten slotte toch aan. Toen afgeroomd was, wat men het „interessantste" vond, kwam men tot de dingen, die minder

tot de verbeelding van een groter publiek spreken, of herhaalde men, wat reeds vroeger — soms in enigszins anderen vorm — gevonden was. Het wetenschappelijke onderzoek begon inmiddels ook zijn eisen te stellen; dit kon niet tevreden zijn met wat men te hooi en te gras had bijeengegaard en vroeg vaak ook naar bijzonderheden, die men in de eerste geestdrift over het hoofd gezien had. De behoefte aan een systematische inzameling van bouwstoffen deed zich steeds sterker gevoelen en waar deze in de praktijk werd omgezet, bleek het ondoenlijk en ook volmaakt overbodig, om het aldus bijeengebrachte materiaal uit te geven. De belangstellende leek had zijn weetgierigheid al lang bevredigd en verlangde reeds weer naar andere leesstof. Vooral naarmate de 19de eeuw meer aandacht voor de stof dan voor den geest toonde, moest ook de waardering voor het verzamelen van dergelijke „antiquiteiten" tanen. Men had het oog gericht op een nieuwe toekomst, waarin de techniek zou heersen en die een hogere beschaving zou scheppen, waarvoor het povere volksbezit zou moeten wijken. Er waren natuurlijk wel enkele romantisch aangelegde naturen, die de smokende en dreunende steden ontvluchtten en in de rust van een boerendorp hun gehavenden geest trachtten te herstellen, maar zij waren slechts de achterhoede van het grote leger, dat reeds lang achter den horizon der geschiedenis verdwenen was.

Gelukkig had men in wetenschappelijke kringen steeds de overtuiging blijven behouden, dat de verschijnselen der volkskunde onontbeerlijk waren voor de bestudering van die tijdperken der geschiedenis, waarvoor ons geen geschreven bronnen ten dienste staan. Wij zagen het reeds: men heeft de waarde der folkloristische gegevens menigmaal schromelijk overschat; maar dit was een van die fouten, die aan onze kennis meer diensten bewezen hebben, dan de onomstotelijkste waarheden dit plegen te doen. Verzamelen bleef men dus, en het aldus steeds toenemende materiaal hoopte zich in particulier en openbaar bezit op, totdat er uitgebreide archieven ontstonden, waarin dit kon worden opgeborgen. Toen men echter die duizenden en duizenden volgeschreven schriften- en blocnote-vellen ging inventariseren en een overzicht kreeg van datgene, wat er aldus

bijeengebracht was, bleek het hoe weinig dit alles aan wetenschappelijke eisen van volledigheid en vaak zelfs van nauwkeurigheid voldeed. In veel gevallen waren het immers liefhebbers geweest, die in hun eigen omgeving waren gaan snuffelen en die zich alleen bekommerd hadden om de dingen, die zij merkwaardig of zonderling vonden. Oude volksgebruiken, volksfeesten, klederdrachten, uitingen van bijgeloof, sprookjes, volksliederen, dat waren altijd weer dezelfde zaken, waarvoor elk geslacht van verzamelaars belangstelling getoond had, terwijl men de gewone dingen van het dagelijkse leven achteloos was voorbijgegaan.

Langzamerhand brak zich het besef baan, dat men het niet aan den luim der verzamelaars mocht overlaten, wat er zou worden onderzocht en opgetekend; dit moesten de mannen van het vak, de folkloristen, leiders van instituten voor de studie der volkskunde, beslissen. Men had immers op sommige gebieden een overstelpende hoeveelheid materiaal, op andere daarentegen zo goed als niets. In ons land was er van ouds een grote belangstelling voor de volkskunde in de Sassische delen, maar ook in Groningen en Limburg; hier wekte het goede voorbeeld van vroegere onderzoekers telkens weer tot navolging op. Maar er bleven in de volkskundige kaart van Nederland tal van witte plekken, die de folkloristen al even weinig rust lieten als dat op de wereldkaart de oningevulde streken van midden-Azië of -Afrika de aardrijkskundigen deden.

Er kwam dus een streven naar een systematisch verzamelen van het aanwezige materiaal. De Duitse onderzoeker Wilhelm Mannhardt heeft hier het voorbeeld gegeven. Toen hij het plan opgevat had, de godsdienstige voorstellingen te bestuderen, die het volk met plantengroei en plantenteelt verbond en waaruit zijn terecht beroemd geworden boek over de „Wald- und Feld-kulte" ontstaan is, voelde hij de behoefte aan een goede en volledige documentatie van wat er op dit gebied nog onder het volk leefde. Hij stelde een vragenlijst op, die hij aan het onderwijzend personeel toezond, om aldus uit het hele Duitse taalgebied de gegevens bijeen te brengen. Zelfs streefde hij er naar, Skandinavië in dit onderzoek te betrekken en vond vakgenoten,

die voor de verspreiding zijner lijsten in Denemarken, Zweden en Noorwegen zorgden. Dit werk van Mannhardt dwingt nog onze bewondering af. Geheel uit eigen initiatief, door hemzelf uit zijn bescheiden inkomen bekostigd, heeft hij het eerst volkskundig materiaal door middel van vragenlijsten trachten te verzamelen.

Toen ook het dialect-onderzoek deze methode te baat nam en daardoor tot belangrijke resultaten kwam, werd zij in steeds ruimer kring toegepast. Daarbij kwam nog, dat men nu ook in staat was de verzamelde gegevens in kaart te brengen en daardoor een overzichtelijken vorm te geven aan de verspreiding van een verschijnsel in een bepaalde geografische ruimte. Er bestaat dan ook geen doeltreffender middel dan de kaart, om volkomen objectief en onbevooroordeeld een statistiek van een verzameling feiten te geven. Zij werd vooral voor kultuurverschijnselen een onontbeerlijk hulpmiddel, omdat deze zich steeds in een geografische ruimte voltrekken en zich van het ene gebied naar het andere verspreiden. Dat geldt evengoed van de hogere kultuur als van de lagere. Wie de Gothische kerkgebouwen in kaart brengt en daarin duidelijk het onderscheid hunner datering aangeeft, ziet met één oogopslag, waar het oorsprongscentrum van dit kunstverschijnsel ligt en langs welke wegen het zich heeft uitgebreid.

De kaart is dus een onmisbaar hulpmiddel geworden, wanneer wij een kultuurverschijnsel in zijn geografisch verband willen bestuderen. Zij is bovendien, zoals wij al opmerkten, een onbedriegelijke gids, daar zij de feiten eenvoudig mededeelt zoals zij zijn, zonder er enige oordeelvelling mee te verbinden. Er is ook geen beter middel om ons te tonen, in welk opzicht onze kennis te kort schiet. Lege plekken op een kaart werken op den onderzoeker als de rode lap op een stier. Wij hebben niet gerust, voor de witte vlakken op de kaart van Nieuw-Guinea verdwenen waren, ja de onderzoekers kunnen zelfs het eeuwige ijs der polen niet met rust laten en zij willen onder de witte korst de grens van land en water vaststellen. Zo gaat het ook in de volkskunde. Wanneer men de gegevens, die door het onderzoek der 19de eeuw bijeengebracht zijn, uit de talrijke boeken en

bijeengebracht was, bleek het hoe weinig dit alles aan wetenschappelijke eisen van volledigheid en vaak zelfs van nauwkeurigheid voldeed. In veel gevallen waren het immers liefhebbers geweest, die in hun eigen omgeving waren gaan snuffelen en die zich alleen bekommerd hadden om de dingen, die zij merkwaardig of zonderling vonden. Oude volksgebruiken, volksfeesten, klederdrachten, uitingen van bijgeloof, sprookjes, volksliederen, dat waren altijd weer dezelfde zaken, waarvoor elk geslacht van verzamelaars belangstelling getoond had, terwijl men de gewone dingen van het dagelijkse leven achteloos was voorbijgegaan.

Langzamerhand brak zich het besef baan, dat men het niet aan den luim der verzamelaars mocht overlaten, wat er zou worden onderzocht en opgetekend; dit moesten de mannen van het vak, de folkloristen, leiders van instituten voor de studie der volkskunde, beslissen. Men had immers op sommige gebieden een overstelpende hoeveelheid materiaal, op andere daarentegen zo goed als niets. In ons land was er van ouds een grote belangstelling voor de volkskunde in de Sassische delen, maar ook in Groningen en Limburg; hier wekte het goede voorbeeld van vroegere onderzoekers telkens weer tot navolging op. Maar er bleven in de volkskundige kaart van Nederland tal van witte plekken, die de folkloristen al even weinig rust lieten als dat op de wereldkaart de oningevulde streken van midden-Azië of -Afrika de aardrijkskundigen deden.

Er kwam dus een streven naar een systematisch verzamelen van het aanwezige materiaal. De Duitse onderzoeker Wilhelm Mannhardt heeft hier het voorbeeld gegeven. Toen hij het plan opgevat had, de godsdienstige voorstellingen te bestuderen, die het volk met plantengroei en plantenteelt verbond en waaruit zijn terecht beroemd geworden boek over de „Wald- und Feld-kulte" ontstaan is, voelde hij de behoefte aan een goede en volledige documentatie van wat er op dit gebied nog onder het volk leefde. Hij stelde een vragenlijst op, die hij aan het onderwijzend personeel toezond, om aldus uit het hele Duitse taalgebied de gegevens bijeen te brengen. Zelfs streefde hij er naar, Skandinavië in dit onderzoek te betrekken en vond vakgenoten,

die voor de verspreiding zijner lijsten in Denemarken, Zweden en Noorwegen zorgden. Dit werk van Mannhardt dwingt nog onze bewondering af. Geheel uit eigen initiatief, door hemzelf uit zijn bescheiden inkomen bekostigd, heeft hij het eerst volkskundig materiaal door middel van vragenlijsten trachten te verzamelen.

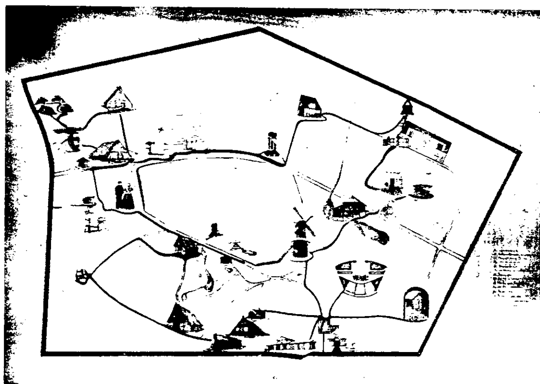
Toen ook het dialect-onderzoek deze methode te baat nam en daardoor tot belangrijke resultaten kwam, werd zij in steeds ruimer kring toegepast. Daarbij kwam nog, dat men nu ook in staat was de verzamelde gegevens in kaart te brengen en daardoor een overzichtelijken vorm te geven aan de verspreiding van een verschijnsel in een bepaalde geografische ruimte. Er bestaat dan ook geen doeltreffender middel dan de kaart, om volkomen objectief en onbevooroordeeld een statistiek van een verzameling feiten te geven. Zij werd vooral voor kultuurverschijnselen een onontbeerlijk hulpmiddel, omdat deze zich steeds in een geografische ruimte voltrekken en zich van het ene gebied naar het andere verspreiden. Dat geldt evengoed van de hogere kultuur als van de lagere. Wie de Gothische kerkgebouwen in kaart brengt en daarin duidelijk het onderscheid hunner datering aangeeft, ziet met één oogopslag, waar het oorsprongscentrum van dit kunstverschijnsel ligt en langs welke wegen het zich heeft uitgebreid.

De kaart is dus een onmisbaar hulpmiddel geworden, wanneer wij een kultuurverschijnsel in zijn geografisch verband willen bestuderen. Zij is bovendien, zoals wij al opmerkten, een onbedriegelijke gids, daar zij de feiten eenvoudig mededeelt zoals zij zijn, zonder er enige oordeelvelling mee te verbinden. Er is ook geen beter middel om ons te tonen, in welk opzicht onze kennis te kort schiet. Lege plekken op een kaart werken op den onderzoeker als de rode lap op een stier. Wij hebben niet gerust, voor de witte vlakken op de kaart van Nieuw-Guinea verdwenen waren, ja de onderzoekers kunnen zelfs het eeuwige ijs der polen niet met rust laten en zij willen onder de witte korst de grens van land en water vaststellen. Zo gaat het ook in de volkskunde. Wanneer men de gegevens, die door het onderzoek der 19de eeuw bijeengebracht zijn, uit de talrijke boeken en

tijdschriften verzamelt en deze dan op een kaart invult, dan bemerkt men tot zijn schrik, dat er geen sprake is van een enigszins volledig overzicht der in kaart gebrachte verschijnselen. Men krijgt den indruk, dat het succes door een verzamelaar, die onder een gelukkig gesternte werkte, in een bepaald gebied bereikt, de onderzoekers van latere tijden er toe verleid heeft, steeds weer hetzelfde terrein te beploegen. Andere gebieden werden van meet af aan als onvruchtbaar beschouwd en weinigen voelden zich tot de ondankbare taak aangetrokken, om hier met veel moeite een mageren oogst binnen te halen.

De kaart kent zulke maar al te menselijke overwegingen niet. Onbarmhartig toont zij de oningevulde plekken; ontbreken hier inderdaad alle sporen van het onderzochte feit? Of ligt het misschien aan het onderzoek zelf, dat zich te weinig om bepaalde gebieden bekommerd heeft? Het antwoord op zulke vragen kan slechts een volkomen onbevooroordeeld vastleggen der feiten geven. Wie een kaart wil tekenen, doet niet als de toerist, die naar de mooiste uitkijkpunten snelt en de streken, die hem onbelangrijk voorkomen, achteloos voorbijgaat. Hij kiest zijn waarnemingspunten zóó, dat zij een gelijkmatig net spannen over het gehele te onderzoeken gebied en meet van daar uit elk onderdeel van het terrein uit. Zo doet ook de volkskundige, als hij een kaart naar zijn behoefte maken wil. Hij verdeelt het land in een aantal niet te grote hokjes en stelt zichzelf als eis, dat er in elk hokje een waarneming moet worden gedaan. Hij wenst dus te weten ten aanzien van een dorp of een gehucht, dat binnen zulk een hokje gelegen is, of daar een bepaald gebruik bekend is en in welken vorm dit daar voorkomt. Het ideaal van zijn onderzoek is bereikt, als hij in elk hokje een teken kan invullen, want dan heeft hij een volkomen gelijkmatig net van waarnemingen over het land uitgebreid en er zijn geen lege plekken meer, die een aanklacht vormen tegen de oppervlakkige wijze, waarop hij zijn materiaal bijeengebracht heeft, daar zij nu mogen opgevat worden als een duidelijk bewijs, dat daar het onderzochte verschijnsel inderdaad niet bekend is.

De beste manier, waarop men de feiten verzamelen kan, is natuur-

Plattegrond van het Openluchtmuseum

Openluchtmuseum. Interieur Saksische boerenwoning

Openluchtmuseum, Veluwse Papier-watermolen

Openluchtmuseum, Oudzaanse huisjes

lijk deze, dat men er zelf op uittrekt en dorp voor dorp vaststelt wat men begeert te weten. Maar de bezwaren die deze methode ontmoet, zijn zo groot, dat men haar als een ideaal beschouwen moet, dat slechts onder bijzonder gunstige omstandigheden verwezenlijkt kan worden. Zij is allereerst tijdrovend; reeds een klein land als het onze zou een betrekkelijk groot aantal maanden vergen, als men dorp voor dorp wilde afreizen. Telkens wanneer men weer een nieuw onderzoek op touw wilde zetten, zou men zijn koffer moeten pakken, om van Appingedam tot Sluis het ganse land te doorkruisen. Bovendien is er nog een ander bezwaar. Er zijn dingen, die men zonder moeite kan vaststellen, ook wanneer men in een streek komt, die men volstrekt niet kent. Zo kan men vrij gemakkelijk te weten komen, hoe een bepaald woord uitgesproken wordt, of de boeren aan den bouw van tarwe of rogge de voorkeur geven, in welken vorm het brood gebakken wordt. Maar er zijn tal van dingen, die alleen de in het dorp geboren en getogen burger kent en die den vreemdeling ondanks al zijn daarop gerichte belangstelling nooit te weten komt.

Talrijk zijn de redenen, waarom hem dit mislukken zal. Wanneer een folklorist wil weten, of men nog in heksen gelooft en middelen weet om deze te ontdekken, dan zal hij met het zelf navragen weinig succes hebben; de predikant of de onderwijzer zullen hem met verontwaardiging antwoorden, dat zulke middeleeuwse praktijken reeds sedert mensenheugenis niet meer in hun gemeente voorkomen. Mocht hij een boer daarnaar vragen, dan zal deze geloven, dat de vreemdeling bij hem gekomen is met het doel hem voor den gek te houden. Soms is men zelfs ten aanzien van zeer onschuldige dingen kittelorig. Toen ik eens de uitspraak van een bepaald woord wilde weten, kreeg ik van een onderwijzer in Noord-Brabant ten antwoord dat in zijn gemeente iedereen behoorlijk Nederlands sprak; de man achtte het blijkbaar een belediging voor zijn schoolonderwijs, dat hij een mensenleven lang gegeven had, wanneer er in zijn dorp nog een spoor van dialect zou gevonden worden.

Wie wat weten wil van het volksleven op het platteland doet daarom verstandiger zich te wenden tot hen, die door een lang leven

te midden van een boerenbevolking van het doen en laten der mensen goed op de hoogte is. Daarom heeft ook het onderzoek van het begin af niet het materiaal verzameld door daartoe geschikte waarnemers het land te laten bereizen, maar door het rondzenden van vragenlijsten. Het is daartoe nodig een net van waarnemers over het hele land regelmatig verdeeld te hebben, die geschikt en bereid zijn om de gevraagde inlichtingen te verstrekken. De ervaring in andere landen heeft geleerd, dat het onderwijzend personeel in dit opzicht een bijzonder dankbare taak vervullen kan. Hun ontwikkeling stelt hen in staat om de vragenlijsten op een zakelijke en doeltreffende wijze in te vullen; wanneer zij lang in de plaats van hun werkkring gewoond hebben of nog beter indien zij in de streek zelf zijn opgegroeid, zijn zij ook met het intiemere leven van de bevolking voldoende vertrouwd om daarover de gevraagde inlichtingen te verstrekken. Maar het spreekt vanzelf, dat de onderwijzers niet de enigen zijn, die aan een dergelijk onderzoek kunnen medewerken. De geestelijken komen ook in dergelijke nauwe aanraking met de bevolking en indien zij voor de uitingen van het volksleven belangstelling hebben, kunnen zij hieromtrent zeer veel te weten komen. Ook andere ambtenaren, burgemeester en secretaris, maar ook de dokter of de notaris, zijn in staat om kostbare inlichtingen te verzamelen. Ten slotte zijn er ook vaak mensen in de plaatselijke bevolking zelf, die uit eigen liefhebberij naar volksgebruiken en -overleveringen speuren en daardoor aan het centrale onderzoek der volkskunde belangrijke gegevens kunnen verstrekken.

De Volkskunde-Commissie der Nederlandse Akademie van Wetenschappen heeft langzamerhand een kring van ongeveer 2500 medewerkers verworven, van wie een belangrijk gedeelte de vragenlijsten regelmatig invult. Dit is een verblijdend groot aantal, maar er moet toch voortdurend naar verdere uitbreiding worden gestreefd. De belangstelling is in sommige delen van het land nog zo gering, dat zich daar niet genoeg personen beschikbaar stellen om aan deze grote vaderlandse taak mede te werken. Toch is het een nationaal belang. Niet alleen wegens de belangrijke resultaten, die dit onderzoek voor

de kennis van ons volk kan afwerpen — daarover zullen wij in het laatste hoofdstuk nog spreken — maar ook omdat wij bij de andere volken, die ditzelfde onderzoek met kracht ter hand hebben genomen en zelfs voor een belangrijk deel reeds voltooid hebben, niet achter willen blijven. Het raakt onze nationale eer, als wij voor de bestudering van ons eigen volksleven niet dezelfde toewijding tonen als dit elders in Europa gebeurd is.

Er is dus alle reden om steeds te blijven streven naar uitbreiding van het aantal waarnemers. Maar wat tot nu bereikt is, stemt tot grote dankbaarheid; het is voldoende om daarop de samenstelling van een Nederlandsen volkskunde-atlas te kunnen bouwen. De arbeid der medewerkers geschiedt geheel vrijwillig; alle kosten en alle tijd, die daaraan besteed worden, vinden hun vergoeding slechts in de voldoening, die het goed en volledig invullen van een vragenlijst schenken kan. Eerst wanneer zij als het resultaat van hun werk de ingevulde kaarten van den Volkskunde-atlas zullen zien, kunnen zij beseffen welk een belangrijk aandeel zij aan de totstandkoming van dit werk gehad hebben. De geheel vrijwillige aard van deze medewerking maakt het ook verklaarbaar, dat de antwoorden soms een half jaar of zelfs langer op zich laten wachten, ja dat er menigeen ten slotte geheel vergeet, de lijst ingevuld terug te zenden. Maar teleurstellend is dit natuurlijk wel, omdat daardoor de resultaten van het onderzoek veel geringer zijn, dan men op grond van de organisatie had mogen verwachten en omdat de bewerking der vragenlijsten daardoor zeer vertraagd wordt.

Er worden trouwens bij het invullen der vragenlijsten nog allerlei fouten gemaakt, die den arbeid van het bureau meer dan nodig is bemoeilijken. De lijsten zijn zo ingericht, dat de antwoorden als kaarten in een kartotheek kunnen worden opgenomen. Het is dus nodig, dat zij goed en doeltreffend ingevuld zijn, daar zij anders op het bureau moeten worden overgeschreven. Er wordt daarom naar gestreefd de vraag in een aantal onderdelen te splitsen; dit heeft een dubbel voordeel: op het bureau kan een bepaald detail onmiddellijk in behandeling genomen worden zonder dat het uit een lang verhaal

moet worden opgediept. Voor den invuller betekent het ook een vergemakkelijking, daar hij zich aan de hand van de vragen gemakkelijk in de bijzonderheden oriënteren kan en weet op welke dingen hij zijn aandacht vestigen moet. Maar het is dan ook nodig, dat men de lijst eerst rustig bestudeert, vóór men haar begint in te vullen. Daaraan hapert het nog wel eens. Er is een lijst verstuurd over de St. Maartensrondgangen. Daarbij wordt eerst gevraagd, wie er aan deze rondgangen deelnemen en in een latere vraag wordt verzocht het daarbij gezongen liedje mede te delen. Een medewerker heeft nu bij de eerstgenoemde vraag, en wel bij de ondervraag: *a. slechts kinderen?* als antwoord geschreven: *Ja. Deze zongen dan....* (volgt het liedje). Dit laatste hoort nu klaarblijkelijk niet hier thuis, maar onder de vraag, die op een andere plaats der lijst gesteld werd. Het gevolg is, dat beide kaarten moeten worden overgeschreven om het liedje op zijn juiste plaats in de lijst te brengen. Anderen hebben zoveel stof voor de mededelingen, dat zij de lijst ver buiten den bedoelden omvang volschrijven; ook dit strookt niet met het gebruik dat van de lijst gemaakt moet worden. Men schrijve op de lijst zelf uitsluitend het antwoord, dat gevraagd wordt en wil men er nog meer andere dingen aan toevoegen, dan moet dit op een afzonderlijk papier gebeuren. De bedoeling der lijsten wordt door sommigen zo slecht begrepen, dat de antwoorden op den achterkant van de lijst geschreven worden, ofschoon bij elke vraag voldoende ruimte voor het antwoord opengelaten is.

Teleurstellend is het ook soms, dat de medewerkers zich blijkbaar niet genoeg tijd of moeite gegund hebben om de vragen naar behoren te beantwoorden. Op een vraag naar den vorm van het dagelijkse brood, die toch zelfs een kind zou kunnen beantwoorden, heeft een waarnemer ingevuld: *mij onbekend;* men zou toch kunnen menen, dat een navraag bij den dorpsbakker in deze duisternis licht had kunnen ontsteken.

Nog een ander voorbeeld uit de lijst, die onlangs uitgezonden werd over het onderwerp kinderspelen. Zij was als een eerste proefneming bedoeld, zoals dat zo vaak moet geschieden, omdat men niet altijd

van te voren kan vaststellen, of men de juiste vragen gesteld heeft, dan wel of deze een doeltreffenden vorm gekregen hebben. Een der vragen betrof het bekende spel van „Wolf en Schaap". Betrekkelijk spoedig, nadat de lijst verstuurd was, kregen wij uit Drente een antwoord terug, dat niet anders dan teleurstellend kan genoemd worden. Het spel was den inzender bekend, maar op de vraag hoe de gang van het spel is, luidde het antwoord, dat deze dezelfde is als aangegeven in tal van handleidingen voor kinderspelen. Ook de tekst en de melodie wijken daarvan niet af. Wat moet dit beduiden? Wordt hier misschien het spel bedoeld, zoals dat op de school in het speelkwartier onder leiding van een onderwijzeres gespeeld wordt? Dan is die mededeling voor ons van weinig waarde. Want wij willen weten hoe de kinderen onder elkander dit spel beoefenen, en indien dan werkelijk het schoolboekje daaraan een bepaald type gegeven heeft, of de oudere generatie zich niet nog herinnert, of het vroeger ook anders geschiedde.

Diezelfde medewerker bericht verder, dat hij zowel „In Holland staat een huis" als „Adam had zeven zonen" kent. Dat zijn twee spelen, waaromtrent de bovengenoemde lijst ook om nauwkeurige inlichtingen vroeg en het bureau wachtte met spanning op het antwoord ten aanzien van het laatste spel, daar dit in een groot gedeelte van Noord-Europa, tot zelfs in Finland toe, bekend is en zeker tot de Middeleeuwen terug kan gaan. Hoe teleurstellend is het dan een lijst te ontvangen, waarop geen enkele mededeeling staat noch betreffende den gang van het spel, noch over den tekst van het daarbij gezongen liedje!

Waar de Volkskunde-Commissie toch al met de moeilijkheden kampt, dat het verzamelen van materiaal in ons versteedste vaderland op allerlei bezwaren stuit, zijn tekortkomingen in het invullen der lijsten een ernstige belemmering van de taak, die zij op zich genomen heeft.

Wanneer men zich maar nauwlettend rekenschap geeft van de vragen die gesteld worden, is het niet moeilijk deze kort en duidelijk te beantwoorden. Het kan nuttig zijn door een voorbeeld te tonen,

hoe zich het Volkskunde-Bureau voorstelt, dat zijn vragenlijsten ingevuld zullen worden. Wij kiezen daartoe de vragen naar den datum, waarop ten plattenlande de bedienden worden ingehuurd. Een goed ingevulde lijst ziet er dan aldus uit:

Vraag 1*a*: Op welken dag begint bij de boeren de *inhuurtermijn* van meiden en knechten?

Antwoord: *Met St. Andries (1 Dec. worden de knechten gehuurd, 1 Maart treden ze in dienst; met Nieuwjaar worden de meiden gehuurd, 3 Mei treden ze in dienst).*

Vraag 1*b*: Gaat het inhuren met een bijzonder gebruik gepaard (bijv. het geven van een huurpenning)?

Antwoord: *Ja. Ze krijgen een kermis.*

Vraag 1*c*: Hoe wordt deze penning genoemd en welk is zijn bedrag?

Antwoord: *De kermis of kermisgeld, knechten gewoonlijk f 5, meiden f 2.50, echter geen vast bedrag. Wordt de huur door meid of knecht voor de indiensttreding opgezegd, dan moeten ze de kermis teruggeven.*

Vraag 1*d*: Zijn er bijzondere gebruiken op den dag der verhuizing van meid of knecht?

Antwoord: *Neen, alleen vragen ze aan baas of bazin, of deze hun klerenzak of koffer wil nazien.*

Vraag 1*c*: Draagt het verhuizen zelf een bijzonderen naam? Welke is deze (bijv. „fichteren")?

Antwoord: *Wanneer ze binnen het jaar verhuizen, dus niet op den vastgestelden tijd, dan zegt men, ze zijn gaan beizen.*

Wij hebben hier een ingevulde vragenlijst overgenomen, omdat zij toont, hoe men in zijn antwoorden den spijker op den kop kan slaan. Toch is zij nog niet geheel juist beantwoord. Immers bij vraag 1*b* had

het antwoord alleen moeten luiden: *Ja*, daar de rest van het antwoord onder vraag 1*c* thuishoort en daar dan ook herhaald wordt. Bij vraag 1*c* had eigenlijk alleen moeten staan: *neen*, en de mededeling over het „beizen" had als een afzonderlijke opmerking daaronder geplaatst moeten worden.

Wij willen hier ook nog de aandacht vestigen op de betekenis van de blanco-kaarten, die aan elke vragenlijst toegevoegd worden. Het Bureau weet niet van te voren, of de vragen die zij stelt goed geformuleerd zijn, dan wel het onderwerp volledig behandelen. Vaak gebeurt het, dat in bepaalde streken van het land zoo sterk afwijkende plaatselijke vormen voorkomen, dat zij eigenlijk buiten het bestek der gestelde vragen vallen. Nu is het eenmaal zo, dat wij niet in de allereerste plaats bevestiging verlangen van wat wij reeds weten, maar juist inlichtingen omtrent datgene, wat ons nog onbekend gebleven is. Indien dus een medewerker over gegevens beschikt, die buiten het kader der gestelde vragen uitgaan, dan hopen wij dat hij deze ook zal mededelen; in menig geval zal dit voor ons een aanleiding zijn om een nader onderzoek in te stellen.

Maar er is nog meer. Wanneer wij vragen, of een gebruik bekend is, kan een bevestigend antwoord ons toch nog misleiden ten aanzien van de werkelijke toedracht der zaak. Is het wel bij allen bekend? Leeft het alleen nog bij de generatie der volwassenen en heeft de jeugd het reeds opgegeven, of wordt het nog door iedereen gevolgd? In menige streek van ons land moet men zelfs onderscheid maken ten aanzien van het geloof; het kan namelijk gebeuren, dat de Katholieken het wel kennen, maar de Protestanten niet, of ook het omgekeerde kan het geval zijn. Voor een juiste beoordeeling van het verschijnsel, is het volstrekt noodzakelijk een dergelijk onderscheid te kennen. Ook als de vragenlijst daaromtrent generlei aanwijzing geeft, is het gewenst, dat de medewerkers uit eigen beweging daaraan toevoegen, wat zij uit hun ervaring te weten gekomen zijn.

Men kan dus op een vragenlijst eerder te veel dan te weinig antwoorden; slechts dient daarbij in het oog te worden gehouden, dat de vragen zelf kort, zakelijk, duidelijk en volledig beantwoord worden

en dat alle verdere mededelingen, die daarbuiten vallen, op de afzonderlijke blanco-kaarten komen te staan. Wij beseffen zeer wel, dat het invullen van een vragenlijst een offer aan tijd en moeite betekent, omdat de medewerker in de meeste gevallen niet volstaan kan met naar de pen (vooral niet naar het potlood!) te grijpen, om meteen op te schrijven wat hem invalt; in vele gevallen zal hij nog eerst op informatie moeten uitgaan, oude mensen die goed van de vroegere toestanden op de hoogte zijn, nog eens moeten ondervragen; hij zal met de fiets naar een afgelegen gehucht moeten rijden, om daar nog te kunnen vernemen, wat in het centrum der gemeente niet meer bekend is. Maar wij durven dezen arbeid aan onze medewerkers te vragen, omdat wij het vertrouwen hebben, dat zij zich uit zuivere belangstelling voor de zaak der volkskunde zelf beschikbaar gesteld hebben. Als zij van de eigen streek en haar bewoners houden, dan zullen zij het een erezaak achten, dat alles, wat er aan oude gebruiken en overleveringen nog bekend is, zo volledig en zo nauwkeurig mogelijk vastgelegd wordt. Daarmede immers bewijzen zij niet alleen een dienst aan hun eigen gewest, maar ook aan het gehele Nederlandse volk.

III

OVER DE BEWERKING VAN HET MATERIAAL

Langzamerhand druppelen de ingevulde lijsten binnen. Het gebeurt meermalen dat een lijst een jaar nodig heeft om weer den weg naar het bureau terug te vinden. Daardoor ontstaat een betreurenswaardige vertraging in de werkzaamheid van het bureau, want het is duidelijk, dat met de bewerking der lijsten niet begonnen kan worden, voor en aleer het grootste gedeelte van de uitgezonden exemplaren weer teruggekeerd zijn. Men moet natuurlijk altijd met een zeker percentage verlies rekenen, omdat er steeds wel medewerkers zijn, die vergeten de lijsten in te vullen en weg te sturen. Maar als na een half jaar wachten niet meer dan de helft der lijsten teruggezonden zijn, dan moet men vaststellen, dat er iets hapert aan de organisatie van onzen „inlichtingen-dienst". Ook hier geldt de oude spreuk: Wie snel helpt, helpt dubbel.

Eindelijk komt het ogenblik, dat men het wachten moede is en besluit de lijst in behandeling te nemen. Er blijken dan al dadelijk een zeker aantal af te vallen, hetzij doordat zij een antwoord van het type „onbekend" bevatten, hetzij omdat zij een onduidelijk of onvolledig antwoord op de gestelde vragen geven. Dat is natuurlijk zeer teleurstellend, omdat daardoor het aantal gegevens nog weer meer beperkt wordt, dan reeds door de nalatigheid in het terugzenden der lijsten geschiedt. Vaak blijkt trouwens ook uit de wijze, waarop de antwoorden gegeven zijn, dat de vraag niet duidelijk gesteld was. Zo heeft het Volkskunde-Bureau onlangs een lijst uitgezonden, waarop gegevens verlangd werden ten aanzien van den inhuurtermijn voor

meiden en knechts. Een samenvatting van het voorlopig resultaat is op het kaartje (op blz. 45 afgebeeld) gegeven; voorlopig is dit resultaat, omdat bij de bewerking van de antwoorden bleek, dat er niet voldoende rekening gehouden was met het onderscheid tussen den tijd, waarop het nieuwe dienstpersoneel ingehuurd werd en waarop het in dienst trad. Het bleek daarom nodig een nieuwe lijst rond te zenden, waarop zorgvuldig beide termijnen uit elkander gehouden werden.

Er zijn dan ook wel onderzoekers, die van oordeel zijn dat men altijd eerst een proeflijst moet rondzenden, om uit de antwoorden te leren, op welke wijze de vragen dienen te worden gesteld. Want een vraag behoeft niet fout te zijn, om verkeerd beantwoord te worden; zij is alleen niet berekend op den gedachtengang, van waar uit de medewerker haar beschouwen zal. Hij die vraagt, heeft een bepaalde bedoeling, en de vraag schijnt hem dus duidelijk, als zij aan die bedoeling beantwoordt. Maar de medewerker weet van die bedoeling niets af en nadert dus tot de vraag, als men het zo uitdrukken mag, van buiten af. De vraag is dus eerst dan goed geformuleerd, als zij ook van dezen kant benaderd tot het door den vrager gewenste antwoord voert.

De antwoorden nu, die aan de verwachtingen van het bureau voldoen, moeten naar hun aard geschift worden. Het blijkt dan al spoedig, dat men ze tot verschillende rubrieken verenigen kan, dat er dus bijv. tien verschillende antwoorden op de vraag gegeven zijn. Dat wijst dus op tien verschillende vormen van het onderzochte volkskundige verschijnsel. Deze vormen moeten wij trachten te verklaren, zowel in hun eigenlijke betekenis als in hun onderlinge verhouding. Zijn deze vormen alle even oud, zijn zij hier ontstaan of van elders overgenomen, zijn zij nog volledig in gebruik of reeds aan het uitsterven? Alvorens deze vragen te beantwoorden, is het raadzaam allereerst een kaart samen te stellen. Daartoe neemt men de grondkaart van ons land, waarop de steden en dorpen zijn aangegeven en men noteert bij elke plaats, waarvan men een gegeven ontvangen heeft, dit op een zodanige manier, dat de aard van dit gegeven on-

middellijk duidelijk blijkt. Daartoe maakt men gebruik, hetzij van verschillende tekens (kringen, bogen, stippen, vierkanten, driehoeken enz.), hetzij van verschillende kleuren, hetzij van een verbinding dezer beide. Hoe groter het aantal verschijnselen is, dat men moet onderscheiden, hoe talrijker ook de tekens en de kleuren zullen moeten zijn.

Het kiezen der tekens is een werk, dat een lange oefening vereist. Wanneer men voor het geval, dat wij hierboven noemden — tien verschillende antwoorden — in het wilde weg de tekens zou kiezen, dan zou het resultaat zijn een rommelige en onoverzichtelijke kaart, waaruit men niet veel wijzer zou worden. Het is juist de grote kunst om de tekens zo te kiezen, dat zij tegen elkander duidelijk afsteken. Rechtlijnige figuren moeten daarom afgewisseld worden met cirkels of bogen, omdat zij opgebouwd zijn uit lijnen van geheel verschillenden aard. Maar men moet deze figuren toch ook weer zó kiezen, dat verwante verschijnselen ook door overeenkomstige tekens aangeduid worden. De inhuurtermijn kan in het voorjaar, maar ook in het najaar vallen. De tekens hiervoor moeten dus geheel tegengesteld zijn. Maar men vindt naast den 1sten Mei in een klein gedeelte van ons land (met name in Friesland) den 12den Mei; dat zijn dus kleine verschillen, en de tekens die men voor beide kiest, moeten naar hun aard gelijksoortig zijn.

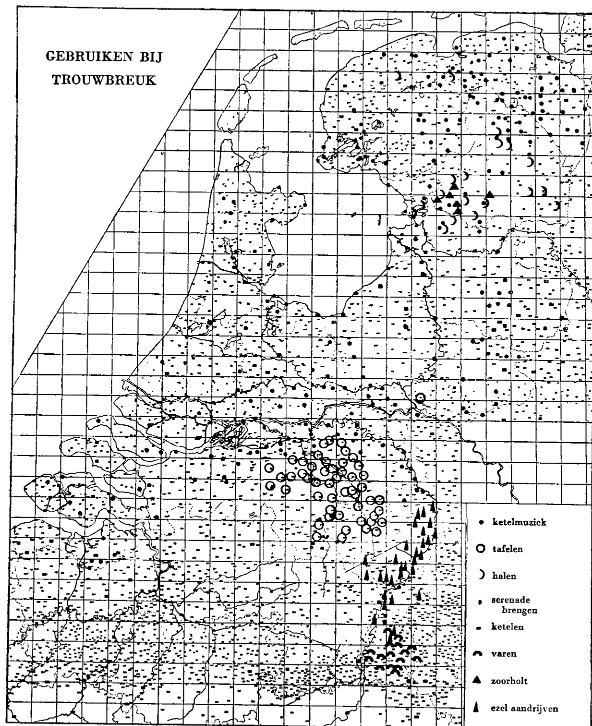
Als voorbeeld geven wij het kaartje, dat een eigenaardig gebruik der volksrechtsspraak in beeld brengt. Er heerst in elke gemeenschap een systeem van zedelijke normen, waaraan men zich moet houden; dit ongeschreven recht heeft vaak heel wat dwingender kracht dan de strengste paragrafen van een wetboek. De Nederlander toont vaak een vrijgevochten aard en heeft wel eens de neiging om een rechtsvoorschrift te beschouwen als een uitnodiging om de wet te ontduiken. Maar voor de zede buigt elke Nederlander gewillig het hoofd, al is het maar de zede, die aangeeft van welken snit of kleur de kleding moet zijn. Wie het nu waagt, zich niet naar de zede te gedragen, haalt zich daardoor het misnoegen van de gemeenschap op den hals en dit openbaart zich niet alleen in een afkeurend woord

of gebaar, maar het kan zich op zeer drastische wijze uiten. Gewoonlijk bestaat dit uit een serenade met ketelmuziek, kettinggerammel, hoorngetoeter, zweepgeklets, dit alles gepaard met een oorverdovend geschreeuw. De schuldige, voor wiens deur dit misbaar gemaakt wordt, weet nu niet alleen hoe de gemeenschap over hem denkt, maar hij zal ook goed doen deze waarschuwing ter harte te nemen.

Zeer ernstig wordt het opgenomen, als een jonge man zijn trouw aan een meisje breekt. Het heeft vaak den schijn, dat onder de boeren de verhouding der beide geslachten zeer vrij is, maar daar staat tegenover dat de gemeenschap er angstvallig voor waakt, dat de man zich niet aan de verantwoordelijkheid voor de gevolgen onttrekt. Doet hij dat, dan past men op hem in het Zuidwesten van Drente het gebruik van het „zoorholt halen" toe: dit is niet alleen het maken van lawaai, maar ook het versjouwen van wagens, hekken of palen, die op de onmogelijkste plaatsen gesleept worden. Zijn de gemoederen zeer verhit, dan kan het daarmede eindigen, dat huis en hof van den schuldige ernstig beschadigd, zo niet afgebroken of verwoest worden.

In bijna geheel Drente is het „halen" bekend. De jonge mannen van het dorp, die als de gerechtsvoltrekkers der gemeenschap optreden, komen hem met een wagen halen en brengen hem naar het meisje, dat hij heeft laten zitten, toe; zelfs eindigt het op sommige plaatsen met een schijnhuwelijk, „de kolde brulloft", waardoor althans naar het oordeel der dorpsgemeenschap het onrecht hersteld werd.

In andere delen van ons land hebben deze gebruiken hiervan afwijkende vormen of verschillende namen. Op de hierbij afgebeelde kaart zijn deze aangegeven. De naam „ketelmuziek" is blijkbaar in het gehele land bekend, maar is dan ook niet meer dan een algemene aanduiding voor dezen vorm der volksrechtspraak. Daarnaast komen andere namen voor, die een scherp bepaalde plaatselijke uitbreiding vertonen. Drente onderscheidt zich door twee namen: „halen" in de ganse provincie gebruikelijk, en daarbuiten nog in den kop van Overijssel en sporadisch in Friesland en Groningen; en „zoorholt

GEBRUIKEN BIJ
TROUWBREUK
ketelmuziek
tafelen
halen
serenade brengen
ketelen
varen
zoorholt
ezel aandrijven

halen" in het Zuidwestelijk deel van Drente. Uit de verdeling der tekens kunnen wij reeds de gevolgtrekking maken, dat het „halen" vroeger in een groot deel der Noordelijke provinciën algemeen in gebruik zal zijn geweest, maar dat in Friesland en in West-Groningen op één enkele plaats de naam is blijven voortleven, terwijl daar overigens „ketelmuziek" ging overheersen. Zulke gevallen wijzen op „relict-gebieden", dwz. streken, waar oudere vormen zijn blijven leven en die dus voor de kennis der toestanden in een vroeger tijdperk der geschiedenis van zeer groot belang zijn.

Ook het Zuidoosten van Nederland is een gebied, waar oude vormen zich lang gehandhaafd hebben. Wij noemden reeds het „tafelen" in de Meierij, de Zeven Zaligheden en het Peelgebied. De kaart toont ons een verrassenden uitloper tot in het gebied van den Ouden IJssel. Ook dat wijst er op, dat vroeger dit gebruik onder deze naam zich veel verder uitgebreid heeft, dan het nu nog voorkomt. Limburg blijkt een land, waar velerlei invloeden gewerkt hebben; evenals op deze kaart merkt men ook bij andere verschijnselen, dat er een onderscheid is tussen het Zuiden en het midden van deze provincie. Het Zuiden kent dit gebruik onder den naam „varen", terwijl in het midden het „ezel aandrijven" heet. Daarbij wordt de afbeelding van een ezel op den huismuur naast de deur getekend. In gevallen als deze doet zich onmiddellijk de vraag voor, of deze gebruiken ook aan de andere zijde van de landsgrens gevonden worden. Immers het is voor de verklaring van groote betekenis te weten, of dit „ezel aandrijven" een plaatselijk verschijnsel in Limburg is, dan wel een uitloper van een gebruik, dat ook in de Rijnprovincie voorkomt. De verdeling der tekens kan reeds een aanwijzing geven: in een breed front strekt zich dit gebruik langs de Oostgrens uit, terwijl het naar het Westen zich wigvormig toespitst.

Zulk een kaart geeft dus reeds een voorlopig beeld van de verschillende vormen, waarin een volkskundig verschijnsel in ons land voorkomt en van de geografische verdeling dier vormen. Dit laatste geeft dan weer aanwijzingen ten aanzien van de richting, waarin men de verklaring moet zoeken. Het voorbeeld van deze kaart toont de

methode van de puntsgewijze aanduiding der verschijnselen. Men kan het beeld ook vereenvoudigen door de gebieden, waarin een bepaalde vorm voorkomt, als een geheel aan te duiden. Dit is geschied op de kaart, die het voorlopig resultaat van het onderzoek naar den inhuurtermijn aangeeft.

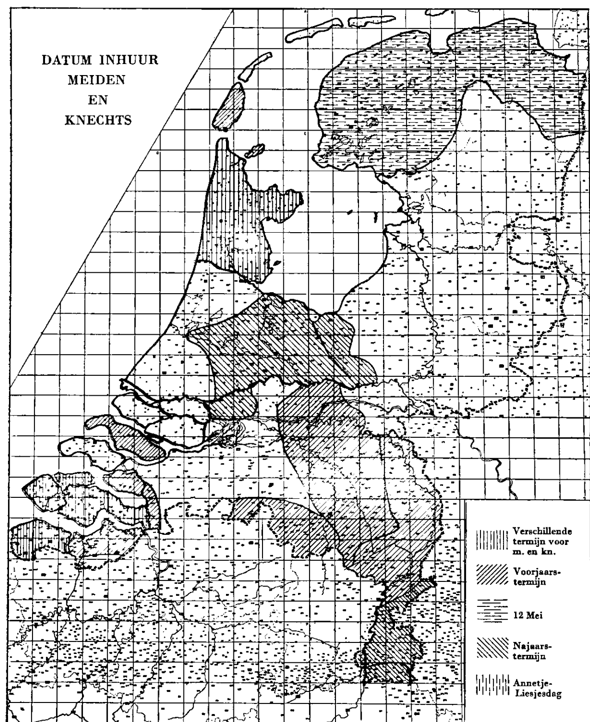
De natuurlijke gang van het boerenjaar brengt mede, dat de wisseling van het dienstpersoneel niet te allen tijde geschieden kan; immers de tijd tussen lente en herfst, tussen zaaien en oogsten, is de periode van intensief boerenbedrijf, waarin de boer dus ook moet kunnen rekenen op de knechts, die hij in dienst heeft. De wisseling zal in den regel dus alleen geschieden, hetzij in den herfst, wanneer de oogst is binnengehaald en een tijdperk van rust voor de deur staat, hetzij in de lente voordat het werk op den akker begint. Daar het personeel bij wisseling van den enen boer naar den anderen trekt, is het nodig dat in een dorpsgemeenschap de verandering op denzelfden tijd geschiedt; vandaar het gebruik, dat daarvoor een bepaalde dag vastgelegd is. De keus van dezen dag hangt nu af van allerlei omstandigheden. De landbouw stelt andere eisen dan de veeteelt; als de koeien op stal staan is het voor het personeel op de hoeve zeker niet minder druk, dan wanneer het vrij in de weide loopt. De vastlegging van den dag hangt verder af van de geografische breedte; hoe later de lente begint, des te later kan ook het inhuren der knechts plaats hebben. Eindelijk zal de dag gewoonlijk gesteld worden in den tijd van een of ander feest, wanneer het dagelijkse werk tot een minimum beperkt is en de boeren en knechts elkander treffen na kerkdienst, bij kermisfeest of in de herberg. Het spreekt vanzelf dat daarvoor de Christelijke feestdagen aangewezen zijn; dikwijls zijn Pasen en Pinksteren gekozen, maar vaak ook naamdagen van bepaalde heiligen, afwisselend naar het plaatselijk gebruik.

Op de kaart zijn witgelaten de streken, waar de inhuurtermijn op 1 Mei valt. Deze is in het Sassische deel van ons land algemeen, maar komt ook voor in het westen van Zuid-Holland en Noord-Brabant, op Schouwen en Duiveland. Tussen het Westelijk en het Oostelijk deel is een Utrechts blok ingeschoven, waar andere dagen in gebruik

zijn. Maar met twee smalle armen — die op deze kaart niet konden aangegeven worden — grijpt het 1-Mei-gebied in het Noorden langs de kust der Zuiderzee, in het Zuiden langs de grote rivieren, om dit Utrechtse kernstuk heen. Eigenlijk behoort bij het 1-Mei-gebied ook het stuk, dat gearceerd is en Friesland en Groningen omvat. Hier geldt de 12de Mei. Bij den overgang van den Juliaansen naar den Gregoriaansen kalender in 1701 hebben de Friese boeren van de lopende contracten geen elf dagen willen cadeau doen; zij hebben dus den afloop van het volle jaar afgewacht en op den „ouden" 1sten Mei hun knechts laten gaan. Deze werd echter nu 12 Mei genoemd en naar dien datum bleef dus voortaan de inhuurtermijn verschoven.

Limburg vertoont weer een merkwaardige verdeeling. De arcering van links boven naar rechts beneden duidt een najaarstermijn aan, die van links beneden naar rechts boven een voorjaarstermijn. Maar er zijn hier toch verschillen in den datum, waarop de verwisseling van dienstbetrekking geschiedt. In het Zuidelijkste deel van Limburg vinden wij 1 November of Allerheiligen, in het daaraan palende stuk van het midden der provincie 1 October; dat is de dag van Sint Remigius, in den volksmond Sintermeis geheten. Najaarstermijnen vinden wij ook elders. Op de grens van Gelderland en Utrecht geldt 18 October of Sint Gallen als inhuurdatum, ten Westen daarvan tot in Zuid-Holland toe 25 November of Sint Katrijn. Noord-Holland met zijn loodrechte arcering vormt weer een eigen gebied, waar de inhuurtermijn 26 December of Sint Stephanus is, maar hier moet opgemerkt worden, dat deze dag alleen voor de meiden geldt: de knechts treden op Vrouwendag of Lichtmis, dus op 2 Februari in dienst. In Amsterdam is deze laatste dag nog lang in gebruik gebleven als de datum, waarop niet alleen dienstveranderingen plaats vonden, maar ook de ambtswisselingen geschiedden.

Men kan den 2den Februari reeds tot de voorjaarstermijnen rekenen. Deze zijn in ons land verdeeld over een tijdperk, dat van Vrouwendag tot Beloken Pasen reikt. De dagen der Heiligen St. Peter en St. Mathijs, dus 22 en 24 Februari, komen voor in het midden van ons land, en wel in een gebied dat zich uitstrekt van de

DATUM INHUUR
MEIDEN
EN
KNECHTS
Verschillende termijn voor m. en kn.
Voorjaars-termijn
12 Mei
Najaars-termijn
Annetje-Liesjesdag

Westelijke Betuwe tot aan het Oostelijk deel van Noord-Brabant. De 1ste Maart als inhuurtermijn is bekend op Tessel, maar ook hier en daar in Noord-Brabant en Zuid-Limburg. Een kleine grensstrook in Oostelijk Noord-Brabant heeft den 15den Maart als inhuurtermijn, terwijl 17 Maart op Wieringen daarvoor geldt. Beloken Pasen eindelijk wordt in het gehele gebied van Midden- en Noord-Limburg gevonden.

Zeeland biedt wel het merkwaardigste beeld van ons land. Loodrechte arcering vertoont Zuid-Beveland en westelijk Zeeuws-Vlaanderen; hier komt behalve 1 Mei ook een najaarstermijn voor, gewoonlijk zo verdeeld, dat de meiden in het voorjaar, de knechts in het najaar gehuurd worden. De najaarsdatum is hier Sint Maarten of 11 November. Walcheren heeft een eigen arcering; hier geldt de zogenaamde Annetje-Liesjesdag, dwz. zowel 1 Mei als 1 October. Schuin gearceerd zijn Oostelijk Zeeuws-Vlaanderen, Noord-Beveland, Tolen, Goeree en Overflakkee, benevens een smalle strook van Westelijk Noord-Brabant: de knechts worden hier op 1 Maart, de meiden op 1 Mei ingehuurd.

De kaart toont dus duidelijk, hoe zeer de verschillende delen van ons land uiteenlopen in de keuze van den datum voor de inhuurtermijnen. Toch heeft de techniek harer samenstelling het nodig gemaakt, de werkelijke verhoudingen nog aanmerkelijk te vereenvoudigen. Men zou eigenlijk twee verschillende kaarten moeten samenstellen, en wel een voor de knechts en een voor de meiden, omdat, zoals wij reeds bij Zeeland opmerkten, het mannelijk en het vrouwelijk dienstpersoneel op zeer verschillende tijdstippen ingehuurd worden. Er is echter nog een ander ernstiger geval van vereenvoudiging. Wanneer men de kaart van de ketelmuziek bekijkt, dan ziet men duidelijk de vlakken zich aftekenen en men zou in de plaats van de afzonderlijke figuurtjes gemakkelijk gearceerde vlakken kunnen aanbrengen. Maar dan toch niet anders, dan wanneer men het in enkele opzichten niet te nauw met de waarheid neemt. De Noord-Oostelijke uitloper van het „tafelen"-gebied moet men dan evenzeer verwaarlozen als de Friese en Groningse voorbeelden van

het „halen". Een kaart als die van de inhuurtermijnen geeft echter op lange na niet weer, hoe rijk aan variaties sommige gebieden zijn, waar verschillende data naast en door elkander voorkomen. Toch kan de verklaring juist door een enkel sporadisch geval in een bepaalde richting gezocht worden. Men mag dus niet eerst een kaart met vlakken-arcering opstellen, om aan de hand daarvan een verklaring te willen vinden; juist omgekeerd: Men mag zulk een kaart eerst dan samenstellen, als men inzicht gekregen heeft in de werkelijke verhoudingen der daarop aangetekende verschijnselen. Uit wat wij hier opmerkten volgt echter ook, hoe grote waarde elke opgave van onze medewerkers kan hebben. Immers één enkele mededeling, die afwijkt van wat er verder in de omgeving gevonden wordt, kan ons op het spoor brengen van een relict-vorm, die hier en elders zich heeft kunnen handhaven; zou echter dit bericht achterwege gebleven zijn, dan zou daardoor het historische beeld geheel gewijzigd kunnen worden. Nauwkeurigheid en volledigheid in het bijeenbrengen van het materiaal, en in zijn wetenschappelijke bewerking, dat zijn de enige waarborgen voor de deugdelijkheid van den Nederlandsen volkskunde-atlas, dien wij op grond daarvan pogen op te bouwen.

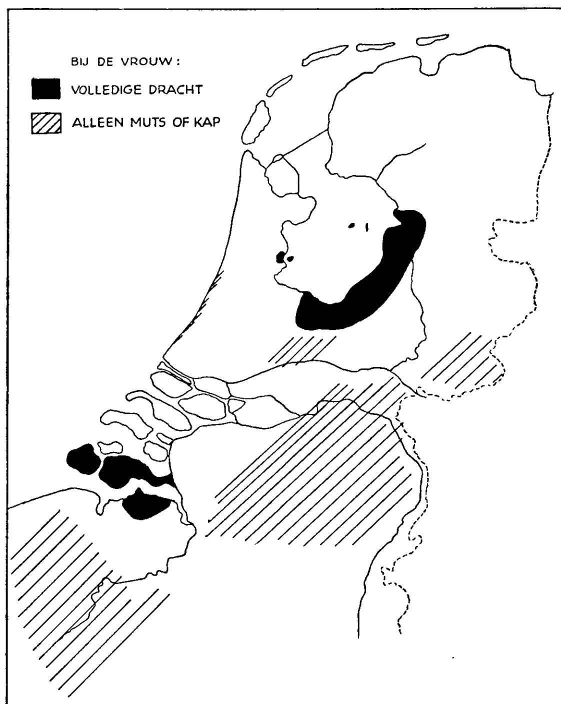
Natuurlijk moet men zich ook hier voor uitersten hoeden. Wie er naar streven zou, om alle bijzondere vormen van een folkloristisch verschijnsel op kaart te brengen, zou daarmede het doel kunnen voorbijschieten. Immers de vormen kunnen zo weinig van elkander verschillen, dat men ze beter door één en hetzelfde teken kan aanduiden; sommige vormen kunnen zo zeldzaam voorkomen, dat zij op een kaart niet duidelijk genoeg in beeld te brengen zijn; er kunnen ook zo veel verschillende variaties zijn, dat daardoor de keus der tekens moeilijk zou vallen.

Bij het samenstellen van een kaart moet men bedenken, dat de kartografie een methode der statistiek is. Zij kan toegepast worden in alle gevallen, waarin men met verschijnselen te doen heeft, die zich kenmerken door een uitbreiding in de ruimte. Een volksgebruik, een gereedschapsvorm, een sprookje, een klederdracht is steeds in een bepaald gebied bekend; de grenzen van dit gebied zijn door allerlei

— inwendige zowel als uitwendige — factoren bepaald. Staatsgrenzen en volksgrenzen, aardrijkskundige grenzen als bergen, zeeën en rivieren, klimaatgrenzen oefenen hier invloed uit, maar daarnaast ook de grenzen der uitstralingsgebieden van politieke, economische en kulturele centra.

De kaart is dus uitdrukking van het feit, dat een kultuurverschijnsel ook als een geografisch probleem beschouwd moet worden. Zij moet echter dan ook beantwoorden aan de eisen, die men aan de kartografie als statistische methode dient te stellen. Voor het onderzoek is het grote voordeel van zulk een kaart, dat zij een volkomen betrouwbare en objectieve uitbeelding van feiten is. Zij flatteert deze niet, maar toont ons hoe het folkloristische verschijnsel in een gegeven geografische ruimte ligt. Een eerste voorwaarde voor een doeltreffende kaart is dus nauwkeurigheid; een theorie, die den onderzoeker dierbaar is, mag geen invloed uitoefenen bij het tekenen van de kaart. Deze is zelfs een zo zuiver technisch hulpmiddel van het onderzoek, dat de folklorist het samenstellen van het kaartbeeld geheel aan een intelligenten tekenaar zou kunnen overlaten, mits deze de betrekkelijke waarde der verzamelde feiten ten aanzien van een kartografische uitbeelding kan beoordeelen.

Maar deze eis van betrouwbaarheid mag ons niet verleiden dit principe ad absurdum te voeren. Men moet aan een kaart, die als statistisch hulpmiddel bedoeld is, ook nog andere eisen stellen. Ik noem slechts die van overzichtelijkheid en leesbaarheid. Als men een kaart met gemak wil lezen, moet zij ook zodanig opgebouwd zijn, dat de feiten duidelijk spreken. Veel hangt af van de keuze der tekens en der kleuren; ieder die zich met het tekenen van een kaart heeft bezig-gehouden, weet, dat een kleine verschikking van de gekozen tekens plotseling van een rommelige een leesbare, overzichtelijke kaart kan maken. Het is daarom ook nodig, dat men een niet te groot aantal afzonderlijke tekens kiest, omdat deze verwarrend zijn. Zijn de variaties van het in kaart te brengen verschijnsel te talrijk, dan moet men zich weten te beperken, hetzij door onbeduidende varianten te verwaarlozen en dus door hetzelfde teken voor te stellen, hetzij door

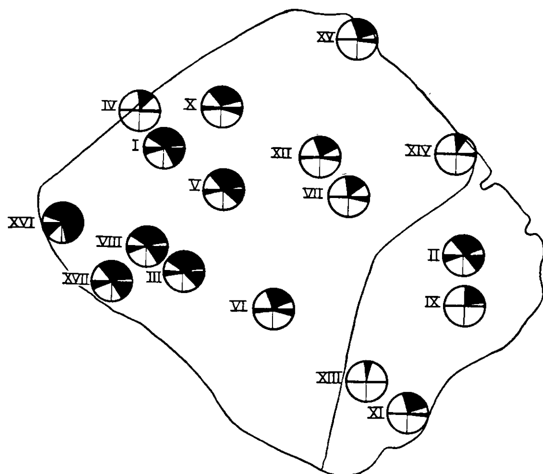

BIJ DE VROUW:
VOLLEDIGE DRACHT
ALLEEN MUTS OF KAP

de feiten over enige kaarten te verdelen. Er behoeft zelfs geen bezwaar tegen te zijn sporadisch voorkomende varianten in de kartografische uitbeelding te verwaarlozen, indien zij deze als statistisch hulpmiddel zouden benadelen, mits men daarvan in een begeleidenden tekst verantwoording aflegt. Want men dient steeds in het oog te houden, dat de kaart, juist als statistische methode, haar eigen eisen stelt. Wie dus de volledigheid van het feitenmateriaal hoger stelt dan de leesbaarheid der kaart, miskent daardoor haar karakter van statistisch hulpmiddel.

Men dient ook haar objectiviteit niet te overschatten. Ja, als men de feiten in een machine kon leggen, die langs zuiver technischen weg daaruit een kaart produceerde, zoals de worsten uit varkens ontstaan in de Amerikaanse vleesfabrieken, dan zou men kunnen spreken van volstrekte objectiviteit. Maar zolang de mens tekent, dus den opbouw en de inrichting der kaart bepaalt, is zijn wilsinvloed daarvoor beslissend. Reeds in de keus der kleuren kan men een zekeren gewensten indruk wekken; wil men de verdeling van een bepaald verschijnsel sterk doen spreken, dan kiest men daarvoor het opvallende teken of de felle kleur; hoe geheel anders zou de indruk van de kaart zijn, als men de feiten op tegenovergestelde wijze aangeduid had. Wie een kaart tekenen zou na afloop van het wetenschappelijke onderzoek, wie dus de resultaten, waartoe hij gekomen is, nu ook in het kartografische beeld tot uitdrukking brengen wil, die zal zijn kaart geheel anders opzetten, dan hij dat aanvankelijk gedaan heeft.

Dan eerst komt de kaart met vlakverdeling in aanmerking. Wij zagen het reeds; deze moet noodzakelijkerwijs een aantal feiten verwaarlozen. Als wij met het onderzoek klaar zijn, dan eerst weten wij, of wij dat mogen doen zonder de betrouwbaarheid van onze voorstelling te verminderen. Een kaart, die de geografische gebieden aangeeft, heeft het voordeel nog veel duidelijker te spreken dan wanneer men elk feit met een afzonderlijk teken aanduidt; zij is bovendien zeer bruikbaar voor het in beeld brengen van zeer eenvoudige feiten. Wil men een overzicht van de plaatsen, waar nog de oude

boerendrachten in zwang zijn, dan spreekt een kaart, zoals wij die hierbij weergeven, een volkomen duidelijke taal. Wij willen hiermede immers alleen aangeven, hoe zeer de oude klederdrachten aan het verdwijnen zijn, terwijl tevens de gebieden waar zij nog bewaard

Klederdrachten op Walcheren

bleven, helder naar voren komen. Het zijn merkwaardigerwijze juist de kuststreken: de kusten van de voormalige Zuiderzee en enkele Zeeuwse eilanden. Door deze kaart valt de aandacht van den waarnemer juist op dit verschijnsel en hij zal de verklaring zoeken in een verband tussen het bewaard blijven der drachten en haar gebondenheid aan bepaalde geografische factoren. Het is daarom niet zeker, dat men daarom zou mogen zeggen: de drachten werden be-

waard aan de kusten, omdat een vissers- en schippers-bevolking sterker aan tradities gebonden is dan de boeren in het „binnenland", want de conservatieve aard, die spreekt uit het taaie bewaren van oude overleveringen, zou in dit geval ook aan het starre gereformeerde geloof dezer bevolkingsgroepen toegeschreven kunnen worden.

Wij geven ten slotte een aardig voorbeeld, hoe de kaart zuiver statistisch kan worden ingericht. Evenals de vorige is deze door P. J. Meertens samengesteld; zij geeft een beeld van den achteruitgang in het dragen der klederdrachten op Walcheren. Elke cirkel is in twee helften verdeeld, de bovenste voor de dracht der vrouwen, de onderste voor die der mannen. In elk dezer helften geeft de rechterhelft aan den toestand in 1926, de linkerhelft dien in 1937. Het zwarte gedeelte duidt het percentage aan van hen, die de oude kleding nog dragen. Het uitzwaaien van de zwarte segmenten in het „vrouwengedeelte" naar rechts, duidt den achteruitgang in de dracht aan, terwijl dit voor de mannen het uitzwaaien der witte segmenten naar links in het ondergedeelte doet. De kaart behoeft waarlijk geen naderen uitleg: de betreurenswaardige achteruitgang in de toch zo bijzonder mooie Walcherse dracht spreekt met ontstellende duidelijkheid. De steden Middelburg, Vlissingen, Domburg en Veere zijn de centra, van waar uit de moderne confectie-magazijnen hun verwoestende werking uitoefenen. Het is duidelijk, dat het westelijke bolwerk der Walcherse dracht binnen afzienbaren tijd gesloopt zal zijn, vooral als men bedenkt dat het hoofdzakelijk alleen maar de kinderen zijn, die nog de oude kleding dragen, terwijl de volwassenen zich al „gemoderniseerd" hebben.

Naar aanleiding van de kaart over de „Ketelmuziek" hebben we reeds opgemerkt, dat volkse gebruiken in ons land ook aan gene zijde der grenzen gevonden worden. Dit spreekt wel haast van zelf. Een volk leeft niet in een volslagen isolement en zeker niet een volk als het onze, dat woont in een zo door verkeersaders doorsneden gebied. Eeuwen en eeuwen lang hebben de kultuurinvloeden over en weer gewerkt; wanneer wij lezen hoe het in de vroegste voorhistorische tijden in ons land gesteld was, merken wij dat van alle zijden zowel

		Onderzoek jongens		Onderzoek meisjes	
		1925	1937	1925	1937
I	Aagtekerke	65	20,6	97,3	66,6
II	Arnemuiden	51,7	25,1	71,1	46,9
III	Biggekerke	60	9,6	94,5	50,8
IV	Domburg	2,5	0	50	4,9
V	Grijpskerke	47,7	7,3	92,5	44,4
VI	Koudekerke	25	7,9	62,6	16
VII	St. Laurens	5,5	0	60	12
VIII	Meliskerke	78	19,4	97,1	64,7
IX	Nw. en St. Joosland	0	0	9,5	0
X	Oostkapelle	50	7,1	77,5	25,6
XI	Ritthem	12,5	0	88,2	6,9
XII	Serooskerke	18	2,9	68,9	14,5
XIII	O. en W. Souburg	2,5	0	13,3	0
XIV	Veere	2,5	0	31,4	1,5
XV	Vrouwepolder	21,9	0	77	11,5
XVI	Westkapelle	82,8	53,3	96,2	94
XVII	Zoutelande	51	30,1	96,4	64,5

bevolkingsgroepen als kultuurstromen hier zijn samengekomen. Een kaart van de folkloristische verschijnselen in een zo klein gebied is daarom ook onvoldoende, wanneer men deze verschijnselen verklaren wil. De kaart immers leert ons bij aandachtige bestudering, welke kultuurprovincies zich in den loop der tijden gevormd hebben, waar het centrum dier provincies ligt, in welke richting de kultuurinvloeden gewerkt hebben. Wanneer wij de resultaten van het dialecten-onderzoek ook voor de volkskunde aanvaarden mochten, dan zouden wij kunnen aannemen, dat in de Middeleeuwen zich de kultuurprovincies, die wij nu nog kunnen waarnemen, gevormd hebben. Daarmede opent zich de blik op een heel stuk onzer vroegere

geschiedenis, waarvan ons de schriftelijke overlevering maar magere gegevens te bieden pleegt. Het is echter waarschijnlijk, dat een deel der folkloristische verschijnselen terugreikt tot een tijd, die nog aanmerkelijk verder dan de Middeleeuwen terugreikt.

Wanneer wij een Atlas der Nederlandse volkskunde willen samenstellen, dan moeten wij wel beseffen dat in folkloristischen zin Nederland niet aan onze staatkundige grenzen ophoudt. Het betreft hier immers de verschijnselen der volkskultuur, die samenhangen met den aard van het volk en niet bepaald worden door het feit, dat het ene deel in een ander staatsverband besloten ligt dan het andere. Het is een dwaasheid zelfs, een atlas samen te stellen, waarin alleen de volkskunde van Noord-Nederland behandeld zou zijn, evenals een atlas van onze dialecten slechts volledig en bruikbaar zijn kan, wanneer het ganse gebied van Duinkerken tot Delfzijl daarin behandeld wordt.

Het spreekt dus van zelf, dat onder Nederland óók Vlaanderen en zelfs óók Frans-Vlaanderen begrepen wordt, dat wij dus daaronder verstaan, wat men Groot-Nederland pleegt te noemen. Wij kunnen dus eigenlijk niet aan de uitwerking van onze plannen gaan, vóór er een nauwe samenwerking met het Nederlandse gebied buiten onze staatsgrenzen tot stand gebracht is. Wij zien dan ook reikhalzend uit naar het oogenblik, waarop die samenwerking tot stand zal zijn gekomen. Een belangrijke stap in deze richting is de instelling van „De Nationale Commissie van Folklore" te Brussel, want daardoor wordt het volkskundige onderzoek ook in België in één hand gebracht.

Maar wij zijn er daarmee nog niet. Uiteraard moet de Belgische commissie zich evenzeer bezighouden met de volkskunde van het Vlaamse als met die van het Waalse deel van het land. Daardoor kan er aanleiding zijn, vooral zulke folkloristische verschijnselen te onderzoeken, die voor beide delen gelijkelijk van belang zijn en het zou wel kunnen zijn, dat die van het zuiver Nederlandse standpunt bezien, nu niet in de allereerste plaats in aanmerking zouden komen. Het is verder ook niet ondenkbaar, dat men in de Brusselse commissie andere wetenschappelijke opvattingen huldigde dan bij ons

en dus het onderzoek nu niet juist op de samenstelling van een volkskunde-atlas zou willen laten aansturen. Welk nadeel hieruit zou voortvloeien voor het tot stand komen van onze onderneming, behoeft waarlijk niet te worden betoogd.

Laat ons hopen, dat in de naaste toekomst op dit vreedzame gebied van het wetenschappelijke onderzoek een volmaakte samenwerking zal heersen en dat het zelfs mogelijk zal blijken ook het volk van Frans-Vlaanderen in te schakelen. Wanneer wij dan tot overeenstemming gekomen zullen zijn ten aanzien van de lijsten, die zullen worden uitgezonden, dan zal onze arbeid eerst recht kunnen beginnen. Wij twijfelen er niet aan, dat de deelneming der medewerkers in Noord-Nederland dan ook zo groot en actief zal zijn, dat ons aandeel aan dit gemeenschappelijke wetenschappelijke werk even belangrijk zal zijn, als wij dat uit het Vlaamse gebied verwachten. Maar mocht onverhoopt een overeenstemming met de Brusselse commissie niet bereikt kunnen worden, omdat men daar onderzoekingen van anderen aard zou willen instellen, dan zullen wij niet mogen terugdeinzen voor de taak, zelf van hier uit het noodzakelijke aanvullende onderzoek in Belgisch en Frans Vlaanderen te ondernemen en met de persoonlijke hulp van folkloristen aan gene zijde onzer rijksgrens de invulling van onze vragenlijsten te verzekeren.

En als dan, zal wellicht iemand vragen, dit doel bereikt is, als dus na jarenlange voorbereiding de atlas der Nederlandse volkskunde in den ruimsten zin van het woord tot stand gekomen is, hebben wij dan den sleutel in handen, waarmede wij elk slot in het huis onzer vaderlandse volkskultuur zullen kunnen openmaken? Daarop kunnen wij niet anders dan met een overtuigd neen antwoorden. Wij hebben dan niets meer gedaan dan den eersten noodzakelijken voorbereidenden stap. Dit zal een ieder duidelijk zijn, die zich den aard onzer volkscultuur voor ogen stelt.

Ons volk is — wij wezen er reeds eerder op — nooit hermetisch afgesloten geweest. Hoe verder wij in het verleden teruggaan, hoe sterker de eenheid van het Germaanse gebied naar voren treedt. Er leven talrijke gebruiken en voorstellingen in ons volk, die wij met de

Duitsers, ja ver daarbuiten nog, met de volkeren van Skandinavië gemeen hebben. Wij noemen slechts het voorbeeld der Amelandse Sunderklazen, waarvoor wij een parallel uit Zuid-Duitsland hebben aangevoerd, maar wij hadden ook op overeenkomstige gebruiken in Noorwegen en Zweden kunnen wijzen. Elke kaart, die wij tekenen, toont aan, dat in volkskundigen zin de grenzen naar het oosten schijnen weg te vallen en Nederland met het naburige Duitsland samenhangt.

Maar dit niet alleen. Het onderzoek in Vlaanderen zal met dezelfde duidelijkheid aantonen, dat men de Nederlandse bevolking in België niet van de Walen scheiden kan. Ook tussen de Nederlandse volkskultuur en de Franse bestaan geen scherpe grenzen, ook hier vloeit alles geleidelijk in elkaar over. Eensdeels is dit daaruit te verklaren, dat sedert den tijd der Volksverhuizing Noord-Frankrijk tot aan de Seine toe een Germaanse bevolking gekregen had en dat de kultuur van deze Franken zich destijds volstrekt niet onderscheidde van die in het Noordelijke, later Nederlands geworden gebied. Maar wij kunnen zelfs nog verder gaan. Er zijn een groot aantal elementen in onze volkskultuur, die niet tot het Germaanse gebied beperkt zijn, maar in grote delen van West-Europa, ja zelfs in geheel Europa gevonden worden. Men kan de vraag stellen, of dit te verklaren is door een tot in de vroegste vóórhistorische tijden terugreikende kultuureenheid van ons werelddeel, dan wel door de werking van invloeden, die in de vroege Middeleeuwen van de grote kultuurcentra uitstraalden. Het antwoord daarop kan nu nog niet met voldoende zekerheid gegeven worden, maar het hier gezegde moge volstaan om aan te tonen, welke wijde verschieten het volkskundige onderzoek openen kan.

Daardoor zal het iedereen duidelijk geworden zijn, dat de volkskunde, die toch in haar eigenlijke wezen een zuiver nationale wetenschap is, noodzakelijkerwijs moet leiden tot een internationale samenwerking op brede schaal. De behoefte aan dezen gemeenschappelijken arbeid heeft enige jaren geleden geleid tot de oprichting van een Internationale Vereniging voor Volkskunde, die

zich tot doel stelt het kartografische werk in de verschillende landen van Europa te coördineren en te geraken tot een atlas, waarvan de kaarten een groot deel van ons werelddeel bestrijken. Er ligt daarom ook voor ons volk hier een taak, die ver buiten de zuiver nationale belangen uitgaat. Ons volksleven kunnen wij eerst dan volledig begrijpen, als wij door het materiaal, dat de ons omringende volkeren bieden zullen, den samenhang kunnen zien, waarin het kulturele leven der Nederlanden van den oudsten tijd af gestaan heeft. Maar wij leveren ook onzerzijds een bijdrage tot de kennis van het geestelijke leven in West-Europa, omdat ons volk daarin door zijn bijzondere ligging aan de monding der grote rivieren een kernpositie inneemt. Het is daarom een erezaak voor ons, dat wij het werk van een Nederlandsen volkskunde-atlas met kracht aanpakken en met voortvarendheid ten einde brengen. Want daarmede tonen wij niet alleen onze liefde voor het eigen volk en zijn verleden, maar blijven wij ook trouw aan onze oude traditie van internationale samenwerking. Wij wekken daarom alle Nederlanders, die door eigen aanschouwing en ervaring met het leven en voelen en denken van ons volk vertrouwd geraakt zijn, op om ons werk aan den volkskunde-atlas te steunen; zij kunnen dat niet doeltreffender doen dan door een nauwkeurige, volledige en snelle beantwoording der vragenlijsten en door anderen op te wekken zich als onzen medewerker beschikbaar te stellen.

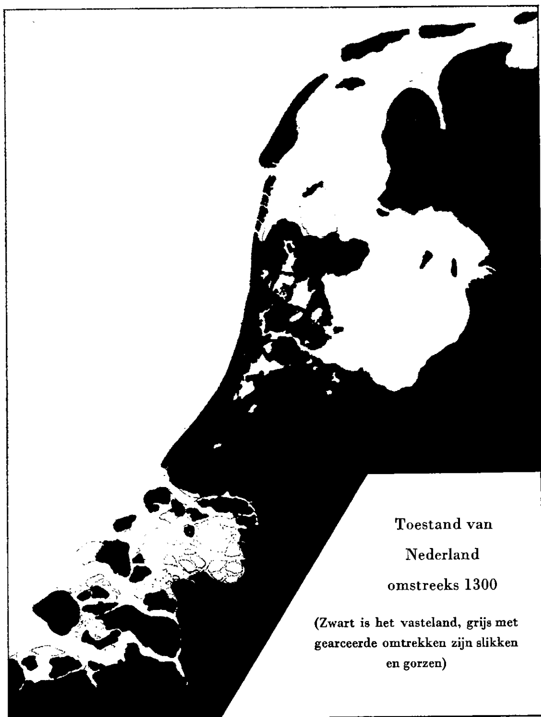
IV

WAT WILLEN WIJ?

Krachtig willen wij juist in dezen tijd het werk der Nederlandse volkskunde aanpakken. Wij zijn ervan overtuigd, dat wij daarin gesteund zullen worden met meer geestdrift en toewijding, dan dat in het verleden het geval geweest is. Maar weten wij ook, wat wij daarmede willen bereiken? Het tekenen van kaarten mag geen doel in zich zelf zijn, maar het moet als hulpmiddel dienen om het inzicht in den aard en de geschiedenis van het Nederlandse volk te verhelderen. Alleen wanneer dit doel ons duidelijk voor oogen staat, weten wij wat wij vragen zullen en waarom wij dat doen.

Toen wij in het eerste hoofdstuk in korte trekken de ontwikkeling van de volkskunde als wetenschap schetsten, hebben wij deze niet tot op den huidigen dag toe vervolgd. Wij zullen nu dit verzuim herstellen. De volkskunde was, zagen wij, in hoofdzaak een dienstmaagd der filologie, in zoverre zij het materiaal leverde voor een betere kennis van het oudste verleden van ons volk. De Nederlandse volkskunde zal, naar wij hopen, meer licht ontsteken in het duister van het Germaanse verleden, gelijk de Franse folklore daarmede de Keltische grondslagen van het Franse volk zal trachten te ontraadselen, of de Russische volkskunde tot de oudste Slavische periode zal trachten door te stoten. Dit is inderdaad een hoogst belangrijke taak van deze wetenschap en wij mogen voor de oudste geschiedenis van ons volk daarvan belangrijke resultaten verwachten.

Aan een enkel voorbeeld is dit duidelijk te maken. In den tijd der vroegste Middeleeuwen was het grootste gedeelte van Holland voor

Toestand van
Nederland
omstreeks 1300

(Zwart is het vasteland, grijs met gearceerde omtrekken zijn slikken en gorzen)

menselijke nederzetting geheel ongeschikt. Zuid-Holland was in hoofdzaak een moerassig veengebied, dat in den drogen zomertijd of gedurende de vorst wel begaanbaar kan zijn geweest, maar in de natte jaargetijden in zompen en poelen veranderde. De kleiranden langs de rivieren, de geestgronden langs de kust waren de enige streken, waar de mens een vasten grond onder den voet had; hier vinden wij dan ook de sporen van nederzettingen uit den tijd der Romeinen. Later zijn door den verwoestenden invloed van de zee, waarvan de spiegel geleidelijk hoger steeg, grote stukken van ons land verzwolgen; heel Noord-Holland benoorden den Westfriesen bandijk was veranderd in een inham van de Zuiderzee. Met ontembare energie heeft ons volk stuk voor stuk op het water veroverd, zowel op het water van binnen als dat van buiten. Polder na polder, droogmaking na droogmaking hebben onbewoonbaar land in vruchtbare weiden en akkers herschapen. Zo ontstond de plaats, waar de Hollanders later hun eigen land, weldra het middelpunt van een wereldrijk, zouden stichten.

Waar kwamen die mensen vandaan, die hier grond aan water ontworstelden? Wij weten het niet. De inpolderingen van Noord-Holland in de late Middeleeuwen en in den tijd onzer Republiek vallen echter in een periode, waaruit ons schriftelijke bronnen bewaard zijn, en dan weten wij ook, dat de kolonisten van deze pas ontgonnen streken uit alle delen van den Dietsen stam afkomstig waren. Maar wat nog vroeger gebeurde, eer Holland Holland was, daarover zwijgt de geschiedenis. Toch is het van groot gewicht te weten, hoe dat volk, dat zo taai aan zijn verleden hangt en toch met zo grote energie zich aan de eisen van het heden weet aan te passen, gegroeid is, uit welke elementen het is opgebouwd. Daarover kunnen wij alleen langs indirecten weg iets te weten komen en de volkskunde zowel als het dialectenonderzoek zullen ons in staat stellen op de wordingsgeschiedenis van de Hollandse bevolking een helderder licht te werpen.

De inpolderingen in den kop van Noord-Holland, die eerst sedert de 15de eeuw ondernomen werden, kregen de bevolking natuurlijk

uit andere streken van ons land. Wij weten, dat de nieuwe kolonisten van heinde en ver kwamen; een gedicht zegt: zelfs uit Drente en Twente, ja uit het Gelderse gebied, uit Holstein en Denemarken. Naar de taal te oordelen, zou men eerder denken aan een daar geboren en getogen Westfriese bevolking. Maar de taalkaarten, die het moderne dialecten-onderzoek samenstelt, kunnen ons merkwaardige dingen onthullen. Prof. Kloeke maakte onlangs een kaart voor de benaming van het uitsteeksel aan het zeisblad, waaraan de steel bevestigd wordt. De oude Germaanse naam is daarvoor *arend*, welk woord in ons land gevonden wordt in de Zeeuws-Hollands-Friese kuststrook. Een typisch relict-gebied dus; bij de talrijke opschuivingen, die in den Volksverhuizingstijd naar het westen toe plaats vonden, werden aan de kust der Noordzee de oorspronkelijke bewoners van ons land samengeperst, maar zaten hier dan ook vastgemetseld tussen de opstuwende stammen enerzijds en het strand anderzijds. Zo beschouwd is de bevolking in het Oosten van ons land jong vergeleken bij die langs de kust.

Op de kaart van Kloeke zien wij nu, dat het woord *arend* niet in heel Holland voorkomt, het ontbreekt in het Noordelijk gedeelte van Noord-Holland en op de Zuidhollandse eilanden; dus juist in die gebieden, die in den tijd der overstromingen door de zee verzwolgen werden. Hoe noemt men nu hier dat deel der zeis? Op de Zuidhollandse eilanden kent men de namen *ham*, *hiel* en *hang*; hiervan is het eerste ook in gebruik op de Veluwe en in de Graafschap, het tweede in Zeeland en West-Vlaanderen, het laatste in Brabant en Limburg. Wij zien hier als het ware de kolonisten uit Oost, Zuid-Oost en Zuid te zamen stromen. Noord-Holland heeft nu overwegend het woord *ham*, dat dus wijzen kan op een kolonisatie uit de Oostelijke, Sassische delen van ons land.

Een merkwaardig volksgebruik, dat in de 15de eeuw bestond, komt dit resultaat bevestigen. In de jaren 1462 en 1463 is de polder Burghorn bedijkt, gelegen tussen de Zijpe en den Schagerwaard; deze polder is zeer klein van omvang en de bevolking kan daarom niet groot geweest zijn; toch gold hier een eigen keur, die in 1505 door

schout en schepenen vastgesteld werd. Hierin lezen wij nu de volgende bepaling: „Item so waer twee vrouwen kijven ende lelijcke hoeraflecke woorden geven, die verbeuren elc X sc. off sij sullen twee uren aen Roelant staen op eenen rechtdach ende dan malcander vergiffenisse bieden." Deze ongetwijfeld heilzame correctie van kijfzieke vrouwen geschiedde dus aan den gerechtspaal, die een naam draagt, zoals die ons uit Duitsland overbekend is. Daar hadden immers talrijke steden als symbool van de stedelijke vrijheid en rechtsbevoegdheid houten en zelfs stenen Rolandzuilen opgericht, waarvan het beeld van Bremen tot op onzen tijd is blijven voortbestaan. Daar nu deze Roland in Burghorn opgericht is tussen 1463, datum der inpoldering, en 1505, tijdstip der keur, dus in de allereerste jaren van zijn bestaan, is het optreden van dit rechtssymbool het best te verklaren door de immigratie van een Sassische kolonistengroep.

Het grote vraagstuk van de herkomst en den aard onzer bevolking kan slechts opgelost worden, indien het van vele zijden tegelijk aangepakt wordt. De archaeologie kan op zichzelf hier evenmin tot een bevredigend resultaat komen, als de anthropologie dat zou kunnen; óók het dialectenonderzoek, óók de volkskunde zullen hier een belangrijke bijdrage kunnen leveren.

Dit is de nationale kant van het vraagstuk. Er is echter nog meer. De verschijnselen der volkskunde reiken bijzonder diep in het verleden terug, wij zagen het reeds aan de Amelandse Sunderklazen. Het is niet moeilijk voor deze figuren aanknopingspunten te vinden in merkwaardige gebruiken, die in het Germaanse Noorden nog gedurende den heidensen tijd in zwang waren. Toen was het geen spel, maar een ernstige godsdienstige handeling, die met de verering van de machten der vruchtbaarheid samenhing. Wij mogen derhalve in zulk een geval besluiten, dat dan ook onze voorvaderen in — laat ons zeggen — den Romeinsen tijd gelijksoortige gebruiken hebben gekend en dat dus de Amelandse Sunderklazen op een lange geschiedenis kunnen bogen.

Een ander voorbeeld moge hieraan worden toegevoegd, nu al weder van onze Waddeneilanden, die begrijpelijkerwijs door hun af-

gesloten ligging meer overblijfselen uit het verleden bezitten dan dit elders in ons land het geval pleegt te zijn. Op Terschelling heeft in Januari het *buulfeest* plaats, waarvan de betekenis is de vereffening van den zeemans-buul, of anders gezegd het fonds ten behoeve van de schepelingen, die beoosten Midsland wonen, die of hun schip, òf hun hele hebben en houden op zee verloren hadden. Jaap Kunst vertelt daarvan in zijn „Terschellinger Volksleven". Het verloop van dit feest was gezang, massa's drank en geweldig veel eten, waaronder altijd voor ieder man een hele eend, welks resten men elkaar in 't gezicht placht te smijten. Een ruw vermaak, zal de beschaafde burger meesmuilen; misschien bemoeit de politie zich er eerstdaags wel mede. Maar wij horen uit het oude Skandinavië alweder van een overeenkomstig gebruik, dat echter daar aan het Joelfeest — den voorganger van het Kerstfeest — verbonden was; toen echter wierpen de mannen niet met eendenpootjes, maar met de beenderen van viervoeters naar elkander. Den zin van dit gebruik verstaan wij niet, maar de overeenkomst met het Terschellinger buulfeest is daarom niet minder merkwaardig. Te meer omdat het in een periode van het jaar valt, die wonderwel met het heidense Joelfeest te verbinden zou zijn. Heeft dus dit buulfeest wellicht niet een heel andere betekenis gehad dan het verdelen van den zeemansbuidel en is het dus niet eigenlijk het laatste overblijfsel van een oud ritueel gebruik?

Wij kunnen verder gaan. Er zijn talrijke elementen in ons vaderlandse volksleven, die waarlijk niet alleen beperkt zijn tot het Germaanse gebied, maar eveneens bij andere volksgroepen van Europa, bij Romanen en Slaven gevonden worden. De verklaring van dergelijke gevallen is niet steeds dezelfde en in vele gevallen onzeker, maar wij dienen toch rekening te houden met de mogelijkheid, dat zij tot een vóórhistorische periode van ons werelddeel teruggaan, waarin een onderscheid van Germanen en Romanen nog ondenkbaar is. Het is volstrekt niet uitgesloten — om weer naar ons land terug te keren — dat de mensen, die in den jongen steentijd in Drente woonden, nog wel iets anders en iets meer hebben nagelaten dan de geweldige monumenten der hunebedden; zij kunnen in de huidige

Drentenaren nog steeds een levende werkelijkheid zijn en het is dus lang niet ondenkbaar, dat ook in de geestelijke kultuur van het heden verschillende elementen aanwezig zijn, die uit dit verre verleden stammen.

Menig nuchter lezer van deze beschouwingen zal duchten, dat wij bezig zijn in vóórhistorische nevels te verdwalen. Wij keren tot de werkelijkheid terug, maar merken bij het afscheid nemen toch nog op, dat de beantwoording van deze vragen voor de kennis van ons Nederlandse volk, zowel wat zijn herkomst en samenstelling, als wat zijn geestelijken aanleg en psychisch erfdeel betreft, wel degelijk van groot belang is. Het had bovendien een goede reden, dat onze blik tot nu toe in hoofdzaak achterwaarts gericht was. De methode mocht verschillen en het gestelde doel mocht anders zijn, ook deze vorm van volkskunde blijft in het spoor van de romantische opvattingen voortgaan. Wij zagen, dat de volkskunde langzamerhand een vergaarbak scheen te worden van verouderde kultuurvormen; zoals in een burgerwoning de meubelen die zwak van lenden of ouderwets geworden zijn, naar den zolder verhuizen, omdat het zo zonde is ze maar meteen weg te doen, zo vervult in onze nationale woning het platteland de rol van rommelkamer. Elke onderzoeker grijpt daaruit, wat hij op het ogenblik meent te kunnen gebruiken; dat dat alles, te zamen genomen en juist in het onderlinge verband waarde zou kunnen hebben, dat is een inzicht, dat zich eerst langzamerhand is gaan baanbreken.

Toch heeft reeds in het midden der 19de eeuw de Duitse folklorist Riehl de taak der volkskunde doeltreffend bepaald. Riehl was een man, die grote liefde voor zijn volk had en tevens vruchtbare ideeën op het gebied der staatseconomie. Hij schreef een boek, waarvan de titel reeds een heel programma verkondigt: „Natuurgeschiedenis van het volk als grondslag van een Duitse sociale politiek". Sprekend over de volkskunde zegt hij de volgende behartenswaardige woorden: „Deze studiën over buitengewoon dwaze zeden en gebruiken, over huis en hof, jas en wambuis, keuken en kelder zijn in der daad op zich zelf beschouwd niets dan rommel; zij verkrijgen eerst

zowel hun wetenschappelijke als poëtische wijding door hun betrekking op het wonderbaarlijke organisme van een volkspersoonlijkheid, en van dit begrip der natie geldt dan in zijn vollen omvang de bekende spreuk, dat onder alle dingen dezer wereld de mens het waardigste studieobject van den mens is." Maar uit den titel van zijn boek blijkt, dat Riehl ook oog heeft voor de praktische politieke zijde van de volkskunde; hij zegt dan ook ergens: „Hoe dieper men in de kennis van de bijzonderheden van een maatschappij doordringt, hoe meer zal men begrijpen, dat een sociale politiek, die voor alle beschaafde volkeren dezelfde zou zijn, een tegenspraak tot zich zelf zou zijn. De grondslagen van het Duitse maatschappelijke leven zijn geheel anders dan die van het Franse of Engelse; een volk is in alle opzichten iets individueels. Juist van dit individuele uit, moet op wetenschappelijke basis de sociale politiek opgebouwd worden."

Dat zijn woorden, die wijde perspectieven openen. Dit is een ander geluid, dan de gevoelerige dweperij met het eenvoudige volk, zoals wij die kennen uit de boerennovellen van Cremer. Wie zo spreekt, zal niet alleen willen behouden wat er aan oude kultuur nog bewaard gebleven is, maar hij zal ook den durf hebben om af te breken, wat hem schadelijk voorkomt en op te bouwen, wat verwaarloosd werd, maar toch bruikbaar voor de toekomst blijkt te zijn.

Het woord „volkskunde" heeft daarom voor menigeen geen goeden klank. Ik spreek niet van de vele onwetenden, die uit intellectuelen hoogmoed voor het lagere volk slechts medelijden hebben en de schouders ophalen, als men van volkskultuur spreekt. Maar ik bedoel hier zelfs degenen, die de wetenschap der folklore beoefenen en dus wel degelijk overtuigd zijn van de grote betekenis der volkstraditie. Zij horen in het woord „volkskunde" iets, dat nog te veel aan den rommelkamer herinnert; dat is het vak van hen, die zich voor de dingen zelf interesseren, omdat zij mooi of merkwaardig of belangwekkend zijn. De fraaie klederdrachten, de rolprenten, het Openlucht-Museum zijn voor zulke mensen een gelegenheid tot verpozing; zij kijken er naar, zoals anderen een historischen roman lezen.

Ja, als wij het woord „volkskunde" in zijn eigenlijken zin mochten

nemen: kennis van het volk. Dan was daarmede alles gezegd, wat wij er nu op het ogenblik in willen leggen. Maar elk woord heeft nu eenmaal zijn geschiedenis en uit den tijd der romantische bevlieging is aan „volkskunde" iets blijven kleven van de vertedering voor datgene, wat toch onherroepelijk voorbij is. Als zo een ouderwetse „volkskundige" den lof zingt van het Sassische „losse hoes", dan wendt de moderne mens zich onwillig af, en mompelt iets van ongezonde kweekplaatsen der tuberculose. Daarmede is het vonnis gestreken. De beoefenaars der volkskunde zijn onverbeterlijke lofzangers van het verleden; zij zijn als kinderen, die telkens maar weer achteromkijkend, door hun ouders haast onwillig voortgesleept worden.

In de moderne Duitse literatuur gebruikt men daarom liever een ander woord: *Volkstumskunde.* Dit is voor ons onvertaalbaar en wij moeten niet pogen er wat van te maken, dat er wel iets op lijkt, maar daarom nog geen goed Nederlands is. Maar wij kunnen wel begrijpen, wat er mede bedoeld wordt: kennis van den aard van het volk, van zijn wezen. Geen oppervlakkig beschrijven van wat wij onder het volk vinden, maar doordringen tot den kern, dat is de werkelijke geestelijke gesteldheid, waaruit dit alles ontstaan is. Hoe is het volk, hoe denkt het volk, welke vormen van maatschappelijken aard, welke kunstvormen komen rechtstreeks uit het wezen van een volk voort?

Dit zijn gewichtige vragen. Wellicht denkt iemand: maar wat verstaat men onder „volk" eigenlijk. De keuterboertjes en dagloners op het platteland, de rijke herenboeren, de arbeiders der steden? Wij merkten het reeds op: er was aanvankelijk een neiging om van de volkskunde een boerenkunde te maken. Toen kwam de opvatting van de „primitieve gemeenschapskultuur", waardoor de aandacht ook hoofdzakelijk gericht was op hen, die zowel arm van beurs als van geest zijn. Een Zwitsers onderzoeker schiep de pakkende formulering daarvoor: „vulgus in populo", dus ook al weer „het lagere volk als deel van het volksgeheel." Theoriën op het gebied der volkenkunde hebben hier verwarrend gewerkt. De jongste Franse school van ethnologen stelde de these op, dat de „primitieve" mens

zich kenmerkt door een geestesgesteldheid, die men „praelogisch" zou mogen noemen. Zij zijn nog niet aan het logisch denken toe, maar oordelen eenvoudig naar den allereersten indruk of ook in den ban van het gevoel. Als zij een steentje vinden, dat op een nier gelijkt, dan denken zij dat er tussen beide een of ander verband zal bestaan; zij kunnen dan van dat steentje een amulet gaan maken om daarmede nierziekten te bestrijden. Wanneer er een lange tijd van droogte geheerst heeft, dan gaat de mens reikhalzend naar regen uitzien: kwam maar het eerste donderwolkje aan den horizon, dan zouden weldra de verdorde planten weer nieuw leven krijgen. De mens wil dan de natuur een handje helpen, en op de manier van den Grieksen koning Salmoneus, die met zijn zwaren strijdwagen over koperen bruggen reed om den donder na te bootsen, zal hij een hels spektakel maken en rijkelijk met water om zich heen spatten, opdat de natuur dit onweertje in het klein met een echte donderbui zal evenaren.

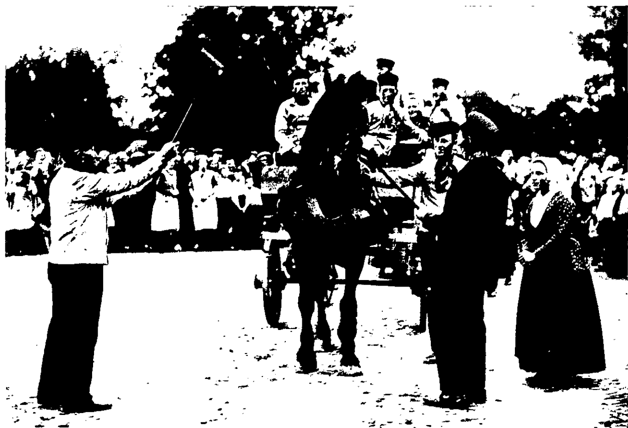
Dit is inderdaad niet logisch in onzen modernen zin van het woord. Maar is daarom de primitieve mens in zijn denken en handelen „praelogisch"? Als hij een huis timmert, een boot bouwt, zijn valstrikken uitzet, dan handelt hij met een overleg en een inzicht, die menigen beschaafden Europeër beschamen kunnen en Robinson Crusoë moest veel leren, eer hij in staat was zich als „primitieve" door het leven te slaan. En de moderne mens zelf? Tijden van beroering, van oorlog en nood tonen maar al te duidelijk, wat die gewaande beschaving waard is; zij gaat maar, om met Huygens te spreken, „veldiep". Nooit staan de occulte wetenschappen, van de eerwaardige astrologie af tot de banale koffiedikkijkkerij toe, in zo hogen koers als juist in zulke tijden. Wie een kansje waagt in de Staatsloterij, zal er toch prijs op stellen een lot met staartcijfers te krijgen. Vrijdag is een kwade dag; men zegt dat de spoorwegen het ondervinden. Onder een ladder doorloopen is gevaarlijk voor jonge vrijsters en waslijnen opbinden voor aanstaande moeders. Wij vragen: is dit niet evenzeer praelogisch als wat wij bij de „wilden" opmerken? Er bestaat geen principieel verschil tussen den primitieven en den beschaafden mens: zij maken op dezelfde manier van hun

oordeelsvermogen gebruik, de primitieven beschikken alleen over een minder groot ervaringsmateriaal, terwijl de moderne mens juist daarin een enormen voorsprong heeft.

Welk volk dus? Of welk deel van een volk is dan in het bijzonder voorwerp van de studie der folkloristen? Het is zonder meer duidelijk, dat men op deze vragen niet meer antwoorden kan met: de plattelandsbevolking. Er is immers geen enkele reden om aan te nemen, dat zij alleen het essentiele deel van een volk zou zijn; daartoe behoren ook de arbeiders, ook de ambtenaren en intellectuelen. Een volk met een talrijke stedelijke burgerij zal anders van aard zijn dan zulk een, dat hoofdzakelijk uit boeren bestaat; het maakt verschil of een volk aan de zee of in het binnenland woont. Alle volkselementen moeten dus bij het onderzoek betrokken worden, wil men waarlijk van volkskunde spreken kunnen.

Maar hier ligt toch een moeilijkheid. Wij merkten vroeger op, dat er een tegenstelling was tussen de kultuur van het eenvoudige volk en de beschaving der hogere lagen van de maatschappij. Is de eerste in beperkteren zin nationaal, de laatste staat in een voortdurend geestelijk ruilverkeer met gelijksoortige bevolkingsgroepen in andere landen. Leven in de eerste voornamelijk de collectieve voorstellingen, de laatsten kenmerken zich door een sterk individuele levenshouding. Welnu, juist in deze opzichten vallen de hogere standen en vooral de intellectuelen buiten het gebied van de volkskunde; hier loopt de grens tussen beschavingsgeschiedenis in den gewonen zin van het woord en de eigenlijke volkskunde.

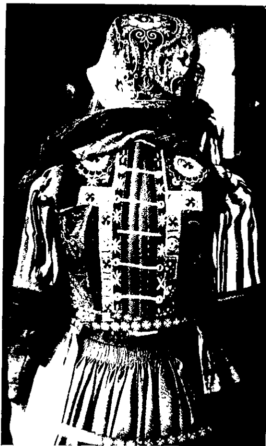
De intellectuelen hebben echter wel de belangstelling der folkloristen zodra zij zich gedragen als mensen van het volk. Wanneer zij in tijden van rampen of nood zich met bijgelovige praktijken bezighouden of zelfs hun rede door een blind en hartstochtelijk gevoel overheerst wordt, wanneer zij kritiekloos naar fluisterpraatjes luisteren of zich aan onmogelijke wensdromen overgeven, dan zijn zij „volk" in den zin van het woord, dat de volkskunde daaraan toekent. De Nederlandse volkskunde is dan, om een aardig gevonden definitie te gebruiken, de kennis van de geestelijke gesteldheid van

Tegenhouden van het bruidspaar in Twente

Sunderklazen op Ameland

Oude bruiloftsdracht op Terschelling. Onder het kanten mutsje bevindt zich een hemelsblauw zijden kapje; het bandvormig oorijzer is van zilver.

De dracht op Marken

den onbekenden Nederlandsen volksgenoot. Van iedereen, die tot ons volk behoort, maar ook alleen in zover als hij inderdaad „volks" is. Gaat hij daar boven uit, dan is dat deel van zijn geestelijk wezen voor de bestudering in volkskundigen zin waardeloos.

De volkskunde is daarmede in zeer bijzonderen zin een psychologisch gerichte wetenschap geworden. Die heterogene beschavingsvormen, van welken aard ook, hebben niet in de eerste plaats belang ter wille van zichzelf, al zullen wij ons telkens weer kunnen verheugen over hun doelmatigheid of schoonheid. Zij hebben allereerst een geschiedenis, die zelf weer het gevolg is van het algemene kultuurverloop; maar zij hebben bovenal een geestelijk profiel, dat door den aard van het scheppende volk bepaald is. Van dit gezichtspunt uit behoeft men het ook niet te bejammeren, dat telkens en telkens weer beschavingsgoederen door dat volk opgenomen worden; dat betekent niet, dat het daardoor zijn eigen kultuur inboet, maar juist integendeel dat het deze materieel en geestelijk verrijkt. Het zou betreurenswaardig zijn, wanneer dit nieuw verworven bezit als dode materie zou worden aanvaard; maar dat is in een gezond en krachtig volk juist niet het geval. Zeker de massaproducten der fabrieken werken verlammend op de volksfantasie; zij zijn gewoonlijk zo goedkoop dat zij het handwerk verdringen, zij zijn dan ook meestal zo eenzijdig op het nuttige gebruik ingericht, dat zij het schone uiterlijk verwaarlozen. Maar het is gelukkig niet alleen de fabriekswaar, waarmee de stedelijke beschaving de brede volkslagen verrijkt, en zelfs na een halve eeuw van ongebreidelde ontwikkeling der industrie blijkt het inzicht in de opvoedende waarde van ambacht en handwerk nog niet verloren.

Wanneer oog en hand van den mens iets te doen vinden aan het kultuurbezit, dat hij verwerft, dan kan hij daaraan het karakter zijner eigen persoonlijkheid geven. En hij doet dat ook. Wanneer men aan den handwerker een nieuwen vorm leert; hij zal beginnen met dezen getrouw na te bootsen, maar laat hem enige jaren aan den arbeid, en hij verandert er hier en daar wat aan „naar zijn eigen smaak"; wanneer een generatie dat gehanteerd heeft, dan heeft

het een eigen stempel gekregen, den stempel van den volksaard.

Zodra men een kunstnijverheidstentoonstelling bezoekt, waarop inzendingen uit verschillende landen bijeengebracht zijn, dan ziet men onmiddellijk wat volksaard betekent. De keus van de kleuren, haar matheid of felheid, de gang van de lijnen, haar strakheid of soepelheid, maar ook de nuchterheid of de verbeelding van de vormen en van de vlakverdeling, dat alles is uitdrukking van het geestelijke wezen der volkeren. Het is vaak moeilijk om dit onder woorden te brengen, en wanneer men het poogt, dan vervalt men al te gemakkelijk in de afgezaagde termen, waarmede men het volkskarakter pleegt te omschrijven. Maar het is de studie waard. Want dit is de studie van den mens, en voor zover het de Nederlandse Volkskunde betreft, de studie van den Nederlandsen mens. Maar in zijnalgemeenheid, in zijn geldigheid voor iedereen, wie het ook zij: de onbekende, en toch ons allen zo wel bekende, Nederlandse volksgenoot.

Deze wetenschap van het volk behoort niet te worden opgesloten binnen de vier wanden van een studeervertrek. Zij behoeft ruimte en licht; zij moet leven in voortdurende aanraking met het werkelijke leven; zij moet ook dienstbaar zijn aan het volk. Er zit aan deze wetenschap nog altijd iets meer dan aan andere vakken: een bijzondere genegenheid voor het onderwerp der studie, de liefde van den mens voor zijn geboortegrond, zijn land en volk.

Wij weten het maar al te wel: er zijn bijzonder verlichte mensen, die zulk een aanhankelijkheid enghartig en ouderwets noemen. Zij denken Europees of misschien zelfs „mondiaal". Maar deze vormen gelukkig toch een uitzondering en vele hebben ondervonden, dat men zich zulke hoogvliegende opvattingen alleen veroorloven kan, als het eigen land in peis en vrede leeft. In tijden van nood klopt het hart hoger en feller. Hoe velen ook, die in de beste jaren van hun leven als wereldburger gedacht en geleefd hebben, keren in den ouderdom terug tot de streek, waar zij geboren en getogen waren, voelen zich daar en ook daar alleen thuis.

Dit gevoel van thuis zijn, van geborgenheid is een der kostelijkste dingen in het menselijk leven. Het kan ontstaan op velerlei manieren

en in allerlei omgeving: voor den man kan het liggen in zijn werkkring, voor de vrouw in haar huisgezin. Maar zo dit gevoel verankerd ligt in zuiver persoonlijke verhoudingen, is het vergankelijk: wat als de werkkring ophoudt, wat als het gezin uiteengeslagen wordt? De geborgenheid in de geboortestreek kan echter door niets aangetast worden. De mens is dan als een boom, die wortel geschoten heeft in den grond; daar moet hij blijven of anders vergaan. Zeker, de grote stad, waar uit alle streken van het land mensen samenstromen, die kent dat gevoel van verworteling lang zo sterk niet als het platteland; maar toch, vraag een Amsterdammer of Rotterdammer, wiens familie reeds enige geslachten lang in deze steden gewoond heeft, waar hij zich werkelijk thuisvoelt en het zullen blijken de straten en grachten te zijn, waar langs hij als jongen gestoeid en gedroomd heeft.

Eenvormigheid van het nationale leven betekent vaak ook een vervlakking. Vooral een volk als het onze, dat uit verschillende elementen bestaat, zowel naar herkomst als naar beroep, dat woont op een gebied met zo sterk afwijkend karakter (polder, heide, veen en kleigrond) vertoont allerlei bijzondere levens- en samenlevingsvormen. Men dient deze te beschermen tegen het streven van moderne geesten, die de zegeningen der beschaving het snelst menen te verspreiden door de provinciale eigenaardigheden te vernietigen. Daarmede gaat een kostbaar en wat erger is, een onvervangbaar volksbezit verloren.

Zij vergeten namelijk, dat kultuur niet iets is, dat men kan aanleren; zij moet van binnen uit groeien. Kultuur is niet een samenstel van regels en voorschriften voor menselijk gedrag, maar zij is een geestelijke houding, die alle levensuitingen bepaalt. De volkskunde heeft gelegenheid te over om dit telkens en telkens weer bevestigd te vinden: hoe ook de beschavingsinvloeden op een volk gewerkt hebben, is het gezond, het blijft zichzelf. Wij Nederlanders hebben dat immers zo menigmaal ervaren en onze taal draagt van die onophoudelijke invloeden de duidelijke en vaak onverkwikkelijke sporen, maar toch wie zou er aan twijfelen, of wij zijn een mensenslag van eigen aard en wezen?

Dat is het wat wij moeten bewaren. En dit kan alleen geschieden als het nationale leven hecht en sterk is, wanneer dus overal in ons volk de geestelijke krachten zich roeren en uiten kunnen. Een grotestads-kultuur, pasklaar gemaakt voor den gemiddelden burger, betekent juist den dood van het nationale leven. Wanneer een feest van hogerhand ingesteld en geregeld wordt, dan heeft dit alle kans een plechtigheid van hoge hoeden te worden, waaraan het volk niet werkelijk deel neemt. Het volksfeest is gegroeid uit de behoeften van het volk zelf: de kermis valt na den oogst, niet omdat de boeren dan voor zulk een ontspanning vrijen tijd hebben, maar omdat de vreugde over den voltooiden arbeid op deze wijze een uitweg zoekt. Het richten van den Meiboom in het voorjaar is niet een gebeurtenis, die afhankelijk is van een kalenderdatum, maar het is een natuurlijk symbool van de heerlijkheid der lente, die in boom en gras, in mens en dier de levenssappen met nieuwe vurigheid stromen doet. Een feest moet iets hebben van den cultus: een wijding, een opgetogenheid, een ernst en een blijdschap tegelijk. Als het niets meer is dan dronkemanspleizier, dan baldadigheid en geldversmijten, dan heeft het zijn waarde als sociale factor verloren.

Het streven naar centralisatie, dat zich in de laatste jaren op politiek en economisch gebied steeds sterker geldend maakt, mag niet tot de kultuur uitgebreid worden. In dit opzicht is Den Haag niet een richtsnoer voor Assen, Maastricht of Goes. Hier moet het volksleven zich naar eigen wetten regelen; hier moet het eigene, dat oud is, bewaard blijven, dat nieuw is uit eigen krachten groeien. Daarmede zal zelfs de wetgever rekening dienen te houden; het is gemakkelijk in een regeringsbureau een of andere regeling te ontwerpen, maar hoe licht leidt dit tot onnodige en daardoor schadelijke conflicten, wanneer zij niet strookt met den aard der bevolking, waaraan zij wordt opgelegd. Als deze ontstaan, dan hoort men gaarne verkondigen, dat het platteland de bedoelingen van Den Haag niet begrepen heeft; juister ware het te zeggen, dat Den Haag geen oog had voor de behoeften en de wensen van het platteland.

De volkskunde kan daarom voor het nationale leven een belang-

De Katholieke vorm van de Zuidbevelandse muts

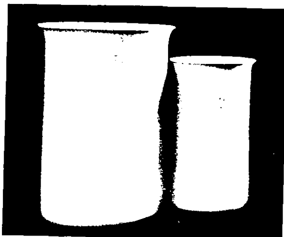
1

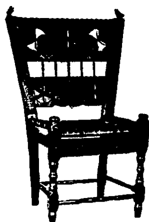
2

3

4

5

6

1. Prachtig voorbeeld van volkskunst (schotel uit het Westerwald). 2. Wandbord uit de Sèvres-fabriek voorbeeld van zielloos fabrieksprodukt. 3. Kan van Rijnsch steengoed. 4. In de fabriek vervaardigde kannen. 5. Stoel in Oost-Friesland vervaardigd. 6. Het overeenkomstige fabrieksprodukt.

rijke taak vervullen. Zij moet niet alleen catalogiseren, maar zij moet ook mede helpen aan het bewaren en opbouwen van onze volkskultuur. Als zij merkt, dat in een bepaalde streek de uitingen van het gemeenschapsleven verzwakken of ontaarden, dan moet zij ingrijpen om dit te verhoeden. Zij kan en moet beoordelen, wat gezond en wat schadelijk is voor de ziel van het volk; daar moet zij steunen, hier moet zij ingrijpen. Het is niet goed, oude zeden en gebruiken te laten wegsterven, als daarvoor niet wat anders en beters in de plaats komt.

Wij spraken zoëven reeds van het volksambacht, dat een zwaren strijd te strijden heeft tegen het goedkope fabrieksartikel. Het is mogelijk zich op het standpunt te stellen, dat dit nu eenmaal het onvermijdelijke gevolg van de maatschappelijke ontwikkeling is. Men kan natuurlijk treuren over het verdwijnen van de boerendrachten, maar het valt niet te betwisten dat voor den dagelijksen arbeid een boezeroen veel doelmatiger is. Waartoe zullen dorpssmid en dorpstimmerman moeizaam met het werk hunner handen de voor het boerenbedrijf nodige gebruiksvoorwerpen vervaardigen, wanneer zij in de stadswinkel „uit voorraad leverbaar" zijn?

Zo klonk de overtuigde stem der op haar technische overwinningen pratgaande negentiende eeuw; nu denken velen daar echter anders over. Wat is de waarde van het volksambacht? Ieder zal toegeven — als hij het ten minste de moeite waard geacht heeft het Arnhemse Openlucht-Museum eens te bezoeken — dat er op het plattenland een handwerk leefde, dat zich door zaakkundige behandeling van het materiaal, maar vooral ook door kunstzin onderscheidde. Vooral om het laatste heeft de „volkskunst" al vroeg de opmerkzaamheid opgewekt van hen, die een onderzoek instelden naar de beschaving van het platteland.

Nu is het ongetwijfeld waar, dat het een lonende taak is, om de voortbrengselen van het volksambacht te bezien uit het oogpunt van kunstwaarde. Men merkt dan op, dat de grote stijlen der Europese kunst — Renaissance, Barok, Rococo, Empire — ook hier vertegenwoordigd zijn en men kan daarin alweer een bewijs vinden voor de stelling, dat de kultuur van het boerenvolk wel degelijk, zij het

ook in langzamer tempo, met zijn tijd meegaat. Niet minder aantrekkelijk is een beschouwing van de schoonheidselementen dezer boerenkunst, die in menig opzicht afwijken van wat in de „hogere" kunst als norm aangenomen wordt. Deze keuze van motieven, van kleuren, van technische middelen verdient inderdaad met zorg te worden onderzocht.

Dit is alles zeer belangwekkend en het is hoog tijd, dat er eindelijk ernst met dit onderzoek gemaakt wordt. Maar men moet er ook aan denken, dat al datgene wat het volk voortbrengt aan gereedschappen en werktuigen, gebruiksvoorwerpen en meubels, ook nog een anderen kant heeft, en wel een zuiver menselijke zijde. Het is eigenlijk niet in de eerste plaats van belang of het volk dingen schept, die aan onze maatstaven van schoonheid of doelmatigheid beantwoorden, maar dat het volk nog den innerlijken drang tot zulken scheppenden arbeid voelt. De boerenzoon, die in de lange winteravonden de mangelplank voor zijn toekomstige vrouw snijdt, beleeft daaraan een dieper geluk, dan wanneer hij uit welgevulde beurs in een winkel van de naburige stad een kostbaar geschenk gekocht had. Hij maakt door zijn eigen arbeid dat voorwerp tot een ding, waaraan hij een geestelijk aandeel heeft, omdat elk werkstuk, dat de mens vervaardigt, iets van zijn innerste wezen met zich meedraagt. Hier reeds ligt een bron van eenvoudig, oprecht geluk, het geluk van den goedverrichten arbeid, de trots op het fraaigelukte werkstuk. De handen, die leeg in den schoot rusten, doen een glans in het oog uitdoven, maar als diezelfde handen bezig zijn tot het scheppen van zelfs het allereenvoudigste werktuig, dan maken zij het zieleleven van den mens rijker.

Daarom nogmaals: wij weten dat het volksambacht onder den druk van het massaprodukt der fabrieken nauwelijks meer een bestaansmogelijkheid heeft. Wat zullen dorpstimmerman en dorpsschilder urenlang aan een fraaie sjees werken, als de boer er toch de voorkeur aangeeft met zijn Ford naar de markt te rijden? Waarom een kast met veel moeite en toewijding te maken, als de leverancier van de stad haar naar de nieuwste modellen gemaakt franco thuis-

levert? Hoe zal het dorpsambacht zich kunnen verweren tegen den sprinkhanenzwerm der handelsreizigers?

En toch gaat het hier om een groot volksbelang. Het ambacht is niet te beoordelen naar zijn rol in het productieproces ener natie, maar in veel hogere mate naar zijn zuiver menselijke waarde. De lust tot het scheppen van iets, dat nuttig en fraai is, mag in ons volk niet worden uitgedoofd; ook de nijvere hand van den dorpsambachtsman verdient het werk, waartoe zij geschikt is. Wij mogen daarom de volkskunst niet alleen als een museumartikel beschouwen, dat veilig verdient te worden opgeborgen, maar als iets dat leeft, dat leven moet, wil het leven van ons volk gezond zijn. De plattelandsnijverheid moet weer werkgelegenheid krijgen, het afzetgebied moet worden uitgebreid, de bestaansmogelijkheden moeten verbeterd worden, opdat zij zich uit haar verval zal kunnen oprichten, haar werkmethoden en gereedschappen zal kunnen verbeteren. Hier is een belangrijke taak voor het heden en voor de toekomst.

De volkskunde is dus niet meer een wetenschap van boerse oudheden, geen vak van museum of wetenschappelijk instituut, maar een wetenschap die op het leven gericht is. Zij streeft naar kennis van het volk, van zijn materiele en geestelijke kultuur, maar ook van zijn aard en aanleg, van karakter en ziel. Zij wil niet alleen beschrijven en verklaren, zij wil als het kan ook leiding geven. Zij is een wetenschap niet alleen van het volk, maar ook voor het volk.

GEDRUKT TE WORMERVEER BIJ
MEIJER'S BOEK- EN HANDELSDRUKKERIJ

DAAR GING ER EEN SCHEEPJE....

Tekst:Frans Bankman   Muziek:P.Heins.

1.Daar ging er een scheepje al over zee,
Ojo, ojo en ojo.
Dat voerde meer schippers dan zeelui mee,
Ojo, ojo en ojo.

KEERVERS:

Dat scheepje dat heette:"HET KAPITAAL"
De schippers dat waren:een liberaal,
een staatspartijman en een joodsch
marxist,een vrijmetselaar en een antikrist,
In de mast ging als uitkijk mee:
De Leider der N.S.B.-

2.De schippertjes twistten zoo met elkaar,
Ojo, ojo en ojo.
De uitkijk die waarschuwde voor gé-vaar,
Ojo, ojo en ojo.

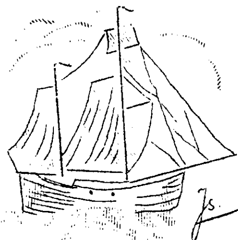
KEERVERS:
Toen kraakte dat scheepje "Het Kapi-
taal"
Zie verder keervers nr.1

3.Toen ging er het scheepje al over
stag,
Ojo, ojo en ojo.
Ze riepen dat dat aan de uitkijk
lag,
Ojo, ojo en ojo.

KEERVERS:
Toen strandde dat scheepje:"Het Kapi-
taal",
Zie verder keervers Nr.1

4.Nu bouwt onze Leider een nieuwe
schuit,
Ojo, ojo en ojo.
Daar trekt hij vol moed mee het zee-
gat uit,
Ojo, ojo en ojo.

KEERVERS:
Dat scheepje dat heet nu "ONS IDEAAL"
Daarin is geen plaats voor een libe-
raal,een staatspartijman of een
joodsch marxist,een vrijmetselaar of
een antikrist
Het wordt bemand door de N.S.B.
De Leider aan 't roer - HOU ZEE!

DIETSCHLAND ONTWAAKT !

Tekst: J.A. van Kersbergen. — Muziek: Piet Heins.

1) Na een eeuw van lafheid, laksheid
en lamlendigheid,
stijgt in Dietschland eind'lijk
ook de sterke nieuwe tijd.

KEERVERS:
Nederland ontwaakt nu!
Mussert maakt ons vrij!
Voor het Dietsche Volk - HOU ZEE -
marcheeren wij!

2) Na een eeuw van slapen, gapen en
gezapigheid,
zingen wij ons Dietschland wakker
voor den nieuwen tijd!

KEERVERS:
Nederland ontwaakt nu! enz.

3) Na een eeuw van kletsen, zwetsen
en oneenigheid,
Stellen wij de sterke daden van
den nieuwen tijd!

KEERVERS:
Nederland ontwaakt nu! enz.